

HET GEHEIM VAN DE GRUZE REISMANTEL

door
Dr. J. Roelink

VAN
LIZ

**HET GEHEIM VAN DE
GRIJZE REISMANTEL**

Dr. J. ROELINK

HET GEHEIM VAN DE GRIJZE REISMANTEL

EEN VERHAAL UIT DE TIJD DER HUGENOTEN

PENTEKENINGEN DOOR JAN LUTZ

TWEEDE DRUK

G. F. CALLENBACH N.V. - UITGEVER - NIJKERK

I

EEN BANGE THUISKOMST

Ge schijnt wat schrikachtig, m'sieur," zegt de jongen wat spotachtig, terwijl hij zijn gouverneur, die naast hem rijdt, onderzoekend aanziet. „Maar wacht slechts een ogenblik.”

Lenig springt hij uit het zadel en werpt zijn metgezel de teugel toe.

„Voorzichtig, wat ik je bidden mag," zegt de oude man zacht. Maar zijn jeugdige reisgenoot haalt slechts de schouders op en sluipt voorwaarts, zonder omzien.

Dicht bij de plaats waar 't bospad de grote weg kruist, houdt hij halt, staat even roerloos luisterend.

De oude heeft zich dan toch niet vergist! Duidelijk hoort hij het stampen van vele hoeven.

„Wat dat mag zijn," mompelt hij wat ongerust. Dan keert hij zich om naar zijn metgezel en beduidt hem met de paarden het opgaand hout wat in te gaan. Even later zijn man en paarden aan het oog onttrokken. Dan sluipt ook de jongen het kreupelhout in. Onhoorbaar duikt hij in het eikenhakhout, laat zich plat op z'n buik neer. Z'n waakzame ogen turen de grote steenweg af.

In matige draf nadert een grote troep ruiters; de hoeven van hun paarden roffelen een machtige cadans.

De jongen rekt zich de hals.

Soldaten, ziet hij.

Voorop een kleine vaan.

Z'n scherpe ogen speuren.

Dan fluit hij zacht tussen de tanden.

De eerste ruiters zijn genaderd. Twee aan twee draven ze voorbij. Stofwolken dwarrelen op. Vele paardenlijven, glanzend en sterk. Lichtgewapende ruiters, verend op en neer op de machtige paardenruggen. Een licht gekletter van wapenen boven de roffel der hoeven, flarden van een half-geschreeuwd gesprek.

Te laat bedenkt de knaap dat hij ze had willen tellen. M'sieur Périgord zal er stellig naar vragen straks. Hij schat de troep, die al voorbij is; telt dan zacht verder.

„Honderd zéker,” mompelt hij als de laatsten voorbij zijn.

In gedachten slaat hij wat stof van zijn fluwelen wambuis en trekt de brede kanten lubben van z'n manchetten weer recht. Dan begeeft hij zich weer naar z'n gouverneur.

„En?” vraagt die ongerust.

„Soldaten,” tracht de knaap onverschillig te doen.

„Natuurlijk,” zegt de oude man wat ongeduldig, „maar wat soort?”

De jongen kijkt langs de oude man heen en zegt nu zacht: „Ze hadden een draak in hun vaandel. . . .”

„Dragonders!”

De armen van de oude gouverneur maken een beweging van schrik, zodat z'n paard geschrokken aan de teugel rukt.

„God behoede ons, dragonders!” stamelt hij ontzet. „Hoeveel wel?”

„Een honderd misschien. — Ze schijnen in ieder geval niet naar ons te gaan,” probeert de knaap luchtig te zeggen. „Mogelijk is het een troep op doorreis.”

Maar zijn gouverneur schudt het hoofd.

„Stijg op,” zegt hij. „En dan snel naar het Huis.”

De knaap gehoorzaamt zwijgend.

„Niet te snel rijden,” raadt m'sieur Périgord. „Wie weet, hoe we straks onze krachten nog nodig hebben, Antoine.”

„Kom, kom,” meent de aangesprokene. „Op de weg zijn we toch betrekkelijk veilig. Niemand ziet aan onze neuzen dat we

Hugenoten zijn. En ik heb nog nooit gehoord, dat men het iemand onderweg lastig maakte.”

De oude man antwoordt niet. Hij is diep in gedachten verzonken. In zijn hart zijn bange voorgevoelens. Maar waarom er zijn leerling mee verontrust? Misschien bedriegen de voortekenen hem ditmaal. Maar hij heeft het eerder meegemaakt, is toen ternauwernood ontkomen. Ach, de voortekenen kunnen bijna niet bedriegen. Meedogenloos stelselmatig is het al jaren zo gegaan in heel Frankrijk: een bepaalde landstreek wordt overstroomd door een aantal priesters, die scherpe oren en ogen hebben en een listig verstand. De mis wordt dan drukker bezocht dan ooit. De weifelaars en onverschilligen schijnen zich plotseling te herinneren, dat ze Rooms gedoopt zijn en ze gaan weer ter kerke. Angst en vrees gaan heersen. De paters bezoeken de Roomse werkgevers en pressen deze toe te zien, dat hun ondergeschikten trouw naar de mis gaan. Zo wordt de kring om de Hugenoten getrokken steeds kleiner: wie niet naar de mis gaat, loopt wel zeer in het oog. Halfslachtigen gaan dan meelopen, tersluiks eerst; minder in het geheim later, als ze zien dat er zo velen zijn. En die niet naar de mis gaan, worden à onzekerder: Vluchten kunnen ze niet, want de grenzen en havens worden scherp bewaakt en men mag Frankrijk op straffe van de galeien niet verlaten. Tienduizenden hebben geprobeerd toch te vluchten; duizenden is het gelukt, maar duizenden ook is het mislukt. En als de nood dwingt, wat doet men dan al niet om vrouw of kind, om huis of hof, om brood of werk? Men moet immers. En is vele jaren geleden de eerste Protestantse koning van Frankrijk, Hendrik de Vierde, ook niet naar de mis getogen om zijn kroon te behouden? Wat zal de arme Hugenoot dan? De bakker, die niet naar de mis gaat, raakt z'n brood niet kwijt; de boer, die Hugenoot blijft, vindt in de oogsttijd geen knechts. De paters heersen, bijna onbeperkt, met een glimlach en een vriendelijke vermaning. Ze eisen niet veel — nu nog niet. Als men maar ter misse gaat. En het kleine groepje „halsstarrigen”? — Soms komt hun kind niet thuis. Als ze angstig navraag doen, horen ze het: het is naar

een klooster gebracht. Vergeefs het daar op te eisen: 't kind heeft te kennen gegeven, Rooms opgevoed te willen worden! Niemand gelooft het, ook de minzame zuster-portierster niet, die het de vader aan de kloosterpoort vertelt. Maar er zijn geen getuigen nodig. De vader staat volkomen machteloos. Het kind mag met hem mee, maar dan moet hij even binnenkomen, even een verklaring tekenen, dat hij de „zogenaamde hervormde godsdienst” afzweert en z'n kind Rooms belooft op te voeden. — Kan hij dat niet? Spijtig — maar dan wordt de kloosterdeur onherroepelijk gesloten. Nergens is recht. Want heeft Zijne Allerchristelijkste Majesteit de koning van Frankrijk, de machtige veertiende Lodewijk, enige jaren geleden niet geconstateerd, dat er geen Hugenoten in Frankrijk meer bestaan en dat hij derhalve hun rechten, door koning Hendrik de Vierde bijna een eeuw geleden bij het zogenaamde Edict van Nantes verleend, zonder bezwaar kon intrekken? Hun kerken moeten worden afgebroken, hun predikanten zullen hun inkomsten behouden, zelfs met een derde vermeerderd zien en zonder lange studie zich als advocaat mogen vestigen — mits ze Rooms worden. Zijn ze zo dwaas te weigeren, dan moeten ze binnen veertien dagen uit Frankrijk verdwijnen. Verder mag niemand Frankrijk verlaten.

— De oude Périgord zucht. . . .

O, waarom hebben alle Hugenoten Frankrijk niet verlaten éér die beruchte twaalf artikelen, die men de intrekking van het Edict van Nantes noemt, in 1685 door de Zonnekoning werden afgekondigd?

* * *

Ze zijn de Loire genaderd. Door het geboomte schemert reeds het witte Huis.

De oude man houdt plotseling z'n paard in.

„Wat is er?” vraagt de jongen zacht.

„Ruik je niets?”

Antoine snuift de frisse zomerlucht diep in.

„Hooi,” zegt hij glimlachend.

„Je moet het toch kunnen ruiken,” meent de oude koppig.

„Ruik je geen brandlucht?”

„’t Huis staat nog,” zegt de knaap wat spottend; maar zijn hand, die de teugel houdt, beeft even.

„Perkament. . . .” zegt de oude zacht. „Ruik je ’t niet? Perkament. . . .”

„Kijk!” — de hand van Antoine wijst tussen het geboomte — „vóór het Huis, daar kringelt wat rook.”

Ongerust plotseling spoort hij zijn paard aan.

„Halt!” gebiedt de oude man streng. „Als we te paard de brug over gaan, hoort en ziet men ons dadelijk.”

Even staan ze besluiteloos.

„De boot?” weifelt de oude.

„Ligt aan de overkant,” zegt Antoine kort. „Er is bij de brug niets te zien. Als we de paarden hier laten, kunnen wij er wel onbemerkt over komen.”

Terzijde van de weg banen ze zich een weg door het kreupelhout. Dan binden ze hun paarden aan een boom.

„M’n viool!”

Antoine tilt uit zijn zadeltas z’n instrument, met de strijkstok gewikkeld in een zijden doek.

„Wie denkt daar nu aan,” mompelt de oude gouverneur ongeduldig. Maar hij verzet zich niet, wel wetend dat de jongen z’n geliefd instrument niet zal opgeven. Want zijn ze — ondanks zijn protesten — niet steeds twee maal ’s weeks naar Blois blijven rijden om de vioollessen van zijn leerling, niet-tegenstaande de tijden zo gevaarlijk zijn?

Behoedzaam naderen ze de brug, sluipen achter elkander naar de andere oever.

Daar blijven ze staan, door ’t geboomte speurend naar het hoge Huis.

„Zie!” wijst de oude man fluisterend.

Op het brede bordes staan twee soldaten.

„Dragonders!” zegt hij ontsteld.

„Kijk — de stallen,” fluistert Antoine.

Door de wijdgeopende vleugeldeuren der stallen, terzij van het Huis, zien ze een menigte paarden.

Ze hebben weinig woorden nodig.

„'t Was te verwachten,” zegt de oude gouverneur bedroefd.

„De zachte middelen zijn uitgewerkt. Wat zich niet goedschiks naar de paters heeft willen richten, wordt nu overgeleverd aan het geweld der soldaten. En ieder in wijde omtrek weet, dat hier op het Huis Hugenoten wonen, die liever zouden sterven dan afvallig worden. . . .”

„Wat doen we?” vraagt de jongen practisch.

„'t Landgoed zo gauw mogelijk verlaten,” besluit de oude man.

„Gelukkig dat we de paarden hebben; voorlopig trekken we naar streken waar men ons niet kent.”

Reeds heeft hij zich omgekeerd.

Maar Antoine volgt hem niet.

„En moeder — en vader — en de zusjes?” vraagt hij dringend. Wat wrevelig haalt Périgord de schouders op.

„Hier dient niet gesammeld,” zegt hij wat kort. „Ieder vechte voor zijn vrijheid. Later pogen we elkaar wéér te vinden.”

Maar Antoine verroert zich niet.

„We kunnen toch proberen iets te weten te komen bij het personeel,” meent hij.

„Ja,” zegt de ander scherp, „om een verhaal te horen, dat we al tienmalen gehoord hebben en om dan zelf gegrepen te worden. Bedenk,” voegt hij er zachter aan toe, „dat de anderen er niet bij gebaat zijn als wij ook gegrepen worden. We hebben onze kans nu. En 't zal voor je ouders, als ze gegrepen zijn, een troost zijn te weten, dat jij althans ontkomen bent.”

„Als ze gegrepen zijn,” herhaalt de jongen bedachtzaam. „Ja — maar als ze zich hier nu ook eens ergens schuil houden?”

„Dwaasheid! 't Is Gods voorzienigheid, dat wij juist door jouw lessen, die, naar ik in kortzichtigheid meende, ons in gevaar brachten, gered zijn!”

Maar Antoine is niet overtuigd.

„Ik wil 't althans proberen,” zegt hij koppig. „Maar als gij gaan wilt. . . .”

Het oog van de oude man fonkelt van toorn.

„Dwaas,” zegt hij zacht. „Je vader vertrouwde jou aan mijn zorgen toe om het gevaar op de wegen. Dacht je, dat ik je dan hier, in het hol van de leeuw, alleen zou laten? En bovendien. . . .”

Geschrokken grijpt Antoine zijn arm.

Terzij van hen, in de heesters, kraakt iets.

Reeds tasten hun handen naar de degenen.

„M’sieur Périgord,” fluistert zacht een stem.

Takken worden uiteengebogen. Een blozend meisjsgelaat ziet hen uit het groen aan.

„Hierheen, m’sieur Antoine, m’sieur Périgord. Vlug!”

Ze bukken zich, volgen haar door de heesters, terzijde van het pad.

II

„IN NAAM VAN ZIJNE ALLERCHRISTELIJKSTE MAJESTEIT DE KONING VAN FRANKRIJK. . . .”

Verslagen zitten ze bijeen in de kleine kamer van de tuimanswoning, waarheen Babette — het oudste dochtertje van de tuinman — hen gebracht heeft.

Pierre, de tuinman, is ongezien met de boot naar de overzij geroeid en heeft de paarden ondergebracht bij een betrouwbaar pachter. Daar kunnen Antoine en zijn moeder ze later weer weghalen, als dat nodig mocht blijken.

Antoine's moeder heeft het droef verhaal gedaan: Toen zij met Pierre in de oranjerie¹⁾ was, hadden ze plotseling de dragonders over de brug horen draven. Naar schatting wel een honderd ruim. In enkele ogenblikken was het Huis omringd. Vlak daarna was er een karos gekomen, waaruit twee Jezuïeten-paters kwamen. In de algemene verwarring had niemand aan wegschuilen gedacht. Op het kloppen had één der bedienden de deur geopend en de dragonder-officier was met de twee paters binnentreden en door de onthutste knecht naar de kamer van papa geleid. Minzaam had de oudste der beide paters hem een verklaring ter tekening voorgelegd, waarbij hij de „zogenaamde hervormde godsdienst” zeide te verloochenen. Papa had geweigerd. Daarna had de officier verklaard, dat papa in naam van Zijne Allerchristelijkste Majesteit de koning van

¹⁾ door kachel verwarmde ruimte, waar men uitheemse planten kweekte; een soort broeikas dus.

Frankrijk zijn gevangene was en dat het Huis met de inkwartiering van vier en twintig dragonders belast werd. Papa had zijn degen moeten afgeven en alleen aan het feit, dat hij tot voor drie jaren hoofdofficier des konings was geweest, had hij het te danken, dat hij ongeboeid het Huis mocht verlaten. Twintig dragonders waren met hem vertrokken in de richting van Tours.

Intussen waren de paters van kamer tot kamer gegaan. In de muziekkamer hadden ze de beide meisjes — Idelette en Marianne — aangetroffen. Die hadden daar moeten blijven onder toezicht van twee dragonders. Naar maman en Antoine hadden de paters vergeefs gezocht. Maar niet lang: uit de verhalen van het ontstelde personeel hadden ze — ten onrechte — opgemaakt, dat moeder en zoon voor vioolles naar Blois waren gegaan. Omdat het merendeel der dragonders toch daarheen moest, hadden de paters vertrouwd, dat ook deze twee wel in hun handen zouden vallen en voorlopig hoogst tevreden met hun buit — drie van de vijf leden der familie — waren ze met de beide meisjes, die in tranen baadden, in de karos vertrokken. Al die tijd had maman in duizend angsten om de haren in de oranjerie gezeten. Toen ze haar beide meisjes zo ongetroost had zien vertrekken, had ze, gevaar voor eigen veiligheid vergetend, de deur geopend om ze na te snellen. Maar Pierre, anders een man van weinig woorden, had haar bezworen, zich schuil te houden; bij de meisjes zou men haar toch niet laten en haar voornemen zou slechts een gevangene meer betekenen. En als straks Antoine uit Blois zou terugkomen, zou hij niemand vinden, alleen op de wereld staan. Door dit laatste argument tenslotte overreed, had ze wenend haar man, later haar twee meisjes, zonder enig woord van afscheid zien vertrekken.

Na het vertrek der paters had het geleken of de duivel was losgebrosen. Het personeel — Rooms of on-rooms — was het Huis uitgejaagd en de diefstal en vernieling was begonnen. Het eerst was de prachtige bibliotheek vernield. Alle boeken waren door een sergeant ketters verklaard en vóór het Huis verbrand. Daarna had het ruw gespuis op schilderijen en kostbaarheden

de gruwelijkste vernielzucht botgeviert. Veel bijzonderheden daarvan wist men niet, want het personeel was daarbij — in tegenstelling met de gevangennemingen — niet aanwezig geweest.

Pierre had het gewaagd zijn meesteres naar zijn woning te brengen, eer de dragonders de oranjerie zouden vernielen. Zelfs waren er een aantal met een sergeant in de tuinmanswoning geweest, terwijl maman daar aan tafel zat. Toen zij al dacht dat ze toch nog het lot der haren zou delen, had de sergeant, het kruisbeeld boven de schouw ontwarend, zich bekruist en was zonder een woord te zeggen afgetrokken.

Voorlopig scheen alles tamelijk veilig, maar men vreesde, dat

de paters, als ze hun buit aan het klooster hadden afgeleverd, nog wel terug zouden komen.

„We moeten nog deze nacht vertrekken,” meent Périgord.

„Waarheen?” zucht maman.

„Papa sprak altijd over Holland,” zegt Antoine aarzelend.

„Holland. . . .” zegt maman zacht en haar droeve ogen lichten even op. „Holland. . . .”

Babette krijgt er de tranen van in de ogen. Ze weten het immers allemaal, die op het landgoed wonen: Madame is een Hollandse. Haar Frans is nog altijd gebrekkig en met haar kinderen spreekt ze bijna uitsluitend Hollands. Idelette en de kleine Marianne spreken 't even vloeiend als hun Frans; Antoine heeft er altijd meer moeite mee gehad, al kan hij zich heel goed verstaanbaar maken. — In de oorlog tegen Holland in 1672 heeft M'sieur als officier des konings gediend en een jaar later is hij gewond op het Huis teruggekeerd, met zijn Hollandse bruid.

„Holland is mij te ver,” zegt de oude Périgord met een zucht.

„Mijn graf wil ik in Frankrijk. . . .”

Nu springen ook de goedige tuinmansvrouw de tranen in de ogen.

„Gij Hugenoten zijt ook zo onplooibaar,” zegt ze verwijtend.

„Waarom u niet geschikt, als de nood er toe dwingt? Ge kunt in uw hart toch geloven wat ge wilt?”

De oude gouverneur ziet haar fronsend aan.

„Laat ons daarover niet twisten, vrouw,” zegt hij berispelend.

„Maar bedenk, of ge Rooms zijt als gij of Hugenoet als wij — voor ons allen geldt het woord van de Heiland: Wie Mij verloochenen zal voor de mensen, die zal Ik ook verloochenen voor Mijn Vader, Die in de hemelen is.”

„Gij vat dat alles zo zwaar op,” sputtert de vrouw nog.

Maar haar man, bang voor twistgesprekken, leidt de aandacht af: „Men zegt — als er geld is, zijn er in Parijs gidsen genoeg te krijgen, die u voor een goede som door de Spaanse Nederlanden naar Holland voeren.”

„Het blijkt inderdaad zo te zijn,” antwoordt Périgord. „Maar ik blijf in Frankrijk. Toch liever opgejaagd hiér dan veilig in

den vreemde. Trouwens," voegt hij er zuchtend aan toe, „ik zou tegen de avonturen en de vermoeyenissen van zo'n reis toch niet zijn opgewassen. — Voor madame is het iets anders, Holland is haar vaderland. En mogelijk heeft zij er nog verwanten?" voegt hij er vragend aan toe.

Ze schudt het hoofd.

„Ik was enig kind, zoals ge weet. Mijn ouders waren bij mijn komst naar hier beiden reeds gestorven, bezweken aan de pest. Alleen moet er in Amsterdam nog de enige broer van mijn vader leven."

„'t Zal heel kostbaar zijn daar te komen," meent Pierre. „Men zegt: die gidsen eisen buitensporige bedragen. Ze wagen er hun hoofd dan ook voor. En zonder gids schijnt het bijna ondoenlijk over de grenzen te komen."

Zijn meesteres knikt instemmend.

„Zo is het. Mijn echtgenoot had dan ook reeds lang maatregelen getroffen. Ik heb de namen van twee betrouwbare gidsen in Parijs. En het geld voor de vlucht en om in den vreemde te kunnen leven ligt gereed. Helaas," zucht ze, „wie had op deze vredige zomermiddag kunnen vermoeden, dat 't zo gauw nodig zou zijn. We konden het kapitaal toch niet altijd bij ons dragen — het is nog op het Huis."

„Maar dan zijn we het kwijt," zegt Antoine geschrokken. Ook de anderen kijken bedenkelijk.

„Ik geloof, dat er nog wel een kans is," vervolgt ze. „Vader had zijn maatregelen reeds lang getroffen. Men zal het zo gauw niet vinden. 't Zal er maar op aan komen, of wij het *uit* het Huis kunnen halen."

„Maar madame," zegt Babette spijtig, „ze hebben alles over hoop gehaald. Van ons zolderraam uit heb ik gezien hoe ze de kamers geheel omkeerden."

„En ze zijn het roven gewend," zegt haar moeder.

„Toch houd ik daarop goede moed," zegt Antoine's moeder. „Luister" — ze laat haar stem dalen — „we hebben 't zo onopvallend mogelijk verborgen. In de kast op mijn slaapsalet staan de vele, vele kisten en reiszakken, waarmee ik uit Holland ge-

komen ben. Het is welhaast ondoenlijk, die alle na te zoeken. En wat stellen soldaten belang in vrouwenkleren en naaigerei? Ze zoeken kostbaarheden. En die zullen ze vinden — opzettelijk voor het grijpen gelegd — in mijn kasten en dozen. Niemand zal vermoeden, dat in een kleine, onaanzienlijke reistas, achteloos temidden van vele andere gezet, een kapitaal steekt. 't Komt er slechts op aan, die tas in handen te krijgen."

„Dat dient dan vlug te gebeuren," meent Périgord. „Want ik ben er toch niet gerust op. Als ze de tijd krijgen alles na te zoeken. . . ."

„Het dient vannacht te geschieden," meent de tuinman. „Morgen moet u hier weg zijn, eer de Jezuïeten-paters terugkeren. — Maar wie kan zich in het Huis wagen?"

„Ik," meent Antoine. „Niemand uwer weet de weg in ons huis zo goed als ik. Ik vind er zelfs in het donker best de weg. . . ."

„Maar de deuren staan onder bewaking," werpt de tuinman tegen.

„Mamans slaapsalet ligt in de linker vleugel van het Huis, op de eerste verdieping. We plaatsen een ladder tegen de gevel. In dit warme jaargetij staat er licht een venster open. Dan kom ik er wel."

„Zo moet het wel haast gebeuren," meent zijn moeder wat bezorgd. „Als je maar heel, heel voorzichtig bent, Antoine."

— En dan bespreken ze hun plan verder, regelen ook de kleinste bijzonderheden zo nauwkeurig mogelijk.

* *
* *

. . . . Met drie zilveren slagen heeft de klok van het Huis even de stilte van de nacht verbroken, als de deur van de tuinmanswoning open gaat.

Pierre, Périgord en Antoine treden naar buiten. Daar binnen blijven in angstige spanning Babette met haar moeder en haar meesteres achter.

Zwijgend drukken Pierre en Antoine de oude man nog eenmaal de hand.

„God behoede u,” zegt hij zacht.

Dan sluïpt hij weg, alleen, zonder bezittingen — de donkere nacht in. Morgen zal hij zwerven langs de wegen van Frankrijk. . . .

Pierre ziet hem hoofdschuddend na.

Antoine trekt even aan diens mouw.

„Ja,” fluïstert de tuinman.

Dan gaan ze behoedzaam in de richting van het Huis.

Vredig ligt het in de rust van de zomernacht, schemer-wit in 't donker rondom.

Alleen in één der benedenvertrekken is een flauw lichtschijnsel.

„De wacht,” fluïstert Pierre, „zal wel slapen. Om vier uur worden ze afgelost, 't is hun laatste uur. — We kunnen het wel wagen. Wacht hier.”

Antoine hurkt neer in het lange gras, dat nat is van de dauw. Even later komt Pierre terug met een lange ladder. Nu komt het gevaarlijke: met de ladder moet Antoine het brede grasveld oversteken, waar geen boom of heester enige beschutting kan geven.

De tuinman geeft hem de ladder over.

„Je weet het, hè? Als je de kreet van de nachtuil hoort, is er onraad.”

Antoine knikt slechts. Zijn keel is dik, in z'n maag brandt een vreemde angst.

Met de ladder over de schouder sluïpt hij voorwaarts.

Nooit heeft hij, toen hij zorgeloos op dit grasveld speelde, beseft dat het zó breed was.

Z'n ogen turen naar het vertrek waar de wacht der dragonders moet zijn.

Achter hem weet hij de waakzame ogen van de trouwe tuinman. En ver boven hem — al denkt hij daar nu in zijn angst niet aan — zijn de alziende ogen van zijn trouwe Vader. . . .

* *
*

Z'n knieën knikken vreemd als hij even later langs de wiebelende ladder omhoog sluipt.

Het zacht-schurend geluid, dat het bovineind van de ladder tegen de daklijst maakt, schijnt hem ver in het rond hoorbaar.

Z'n oren zijn gespitst op de schrille roep van de nachtuil. . . .

Maar de nacht blijft stil.

Even later grijpt hij de daklijst.

Al de ramen van mamans slaapsalet staan open.

Onhoorbaar sluipt hij binnen.

Ademloos blijft hij staan.

In het halfdonker van de zomernacht is een zingend geluid: op het bed van maman slaapt iemand!

Angstig hurkt hij neer in de schaduw van de vensterbank.

Z'n ogen wennen aan het schemerduister.

Vlak bij hem op het bed ligt een zware, grote gedaante. Vaag glanzen lichtvlekken op het leer van zijn laarzen. Mat glimt het goudgalon langs de kraag en mouwen van de donkere massa, die een wapenrok moet zijn.

— Zo maar, met z'n vuile laarzen en z'n kleren aan ligt die vreemde kerel hier, op mamans bed, — denkt de knaap plotseling fel.

In de kamer staat alles schots en scheef dooreen. Een stoel ligt vlak bij hem, de sierlijk gebogen poten blijken bezweken onder een te zware last. Kastdeuren staan open, kleren liggen overal verspreid. In de prachtige grote spiegel, die met een gouden kuiflijst tot de zolder reikt, gaapt een donker gat. . . .

— In naam van Zijne Allerchristelijkste Majesteit. . . .

De slaper ronkt. . . .

Het dient gewaagd!

Op handen en voeten kruipt hij naar de hoek, waar het reisgoed staan moet.

Z'n hand schuift in een koele vochtplek.

— Wijn, ruikt hij.

Hier, voel, de hele grond is er nat van. Zacht rinkelen scherven.

Geschrokken houdt hij de adem in. . . .

Dan gaat het weer verder.

De slaper ronkt, regelmatig. Soms kraakt even het bed. Verder is alles in het Huis stil.

Hij bereikt de duistere hoek, ver van de ramen, waar de reistassen staan.

Behoedzaam tasten zijn handen de vormen af. Hier blijkt wei-

nig verschoven te zijn, alles klopt met mamans aanwijzingen.

Hier is de grote reistas, daar achter moet het zijn.

Hij tast.

Leegte — neen, hier!

Blijde schrik. Hij tast naar het koord. Nog gesloten!

Dan schijnt hij plotseling van schrik te verstijven: het ronken breekt plotseling af, tegen de matte lichtvlek van één der

vensters ziet hij de brede gestalte van de slaper verschijnen. Het is, of zijn hart berst; of het klopt met slagen zó luid, dat de slaper die horen moet.

— Maar die rukt slechts aan zijn kussen, mompelt iets onverstaanbaars en ploft weer neer in z'n diepe dronkemansslaap.

Antoine is plotseling heel rustig nu. Koel overlegt hij: kan hij nog iets meenemen? Een mantel voor maman! De nacht is fris en de reis zal ver zijn. Wel heeft maman gezegd dat ze alles kunnen kopen, maar . . . iets van hier zal maman toch op prijs stellen.

Z'n handen betasten de kleren, achteloos bij een kast neergeworpen. Hier, deze grijze reismantel van echt Leids laken, die maman eens meenam uit Holland. Sterk en warm.

Dan sluipt hij naar het venster terug.

* *
*

In de kleine kamer van de tuinmanswoning rolt enkele ogenblikken later uit kleine, wildlederen zakjes een kapitaal op de ruwgeschaafde tafel. Het schijnsel van de twee kaarsen tovert wondere lichtsprankels in de talrijke edelstenen, doet de grote paarden zacht glanzen. Kostbare sieraden ontlokken Babettes zachte kreten van verbazing.

Pierre ziet stil toe. De waarde van dit alles kan hij niet berekenen, hij is maar een eenvoudig man. Maar nu beseft hij, hoe het mogelijk is dat er de laatste jaren voor meer dan zestig millioenen aan geld door Hugenoten over de grenzen zijn gevoerd, zoals men in Frankrijk fluistert en wat zelfs in een geschrift aan de koning gericht, openlijk moet zijn meegedeeld.

In z'n eeltige hand neemt hij een kleine smaragd, die kleurt als de zee bij maanlicht. Te bedenken, dat men van de opbrengst van zo'n steentje maanden kan leven!

Maar madame — is zij gelukkig met al haar schatten?

Zuchtend legt hij de steen weer neer.

* *
*

„Ga nú nog een uurtje rusten, m'n jongen,” pleit maman.
Bleek en koud gehoorzaamt hij, vlijt zich in het bed van
Babette. Onrustig doezelt hij wat.
Zijn moeder, de lichter dicht op haar handen geschoven, naait
haastig wat aan de grijze reismantel.

III

DE KETTING

In de vochtige onderaardse kerker van het kasteel „la Tour-nelle” in Parijs, zit Antoine’s vader tegen de eikenhouten balk geleund.

In de zes weken van zijn gevangenschap is hij bijna onherkenbaar geworden. Niet langer is hij de deftige oud-hoofdofficier des konings, Claude Constant de Montpacier, Sieur de Marchenois; voor zijn bewakers is hij slechts „forçat”, galeiboef. Zijn voorname kleding heeft plaats gemaakt voor de rode casaque, het grove buis der galeislaven. Zijn verwilderde haar en baard hebben zijn deftig gelaat bijna onherkenbaar gemaakt. Zijn hals is afzichtelijk van de korstende zweren, die de schavende ijzeren ring — waaraan hij geketend is — veroorzaakt heeft.

Hij hurkt zo maar wat stil tegen de harde balk.

Rondom hem is morren en zuchten en vloeken. Met vijfhonderd man zijn ze in deze kelder. Zware eikenhouten balken lopen van muur tot muur. Om de twee voet¹⁾ is een zware ijzeren ketting aangebracht; twee kettingen dragen samen een ijzeren ring. Komt er een nieuwe ongelukkige, dan moet hij bij de balk knielen. Men legt de twee losse delen, waaruit de ring bestaat, om zijn nek, schuift er een aanbeeld onder en met enige slagen, die de ongelukkige ’t oor verdoven, klinkt men een bout door beide delen van de ring. Armen en benen blijven

¹⁾ voet: ongeveer dertig centimeter.

vrij. Maar wat zàl de ongelukkige? De kettingen zijn slechts anderhalve voet lang, de balk is twee en een halve voet hoog. Zo is de ketting te kort om te gaan liggen, de balk te hoog om er op te kunnen zitten. Men kan slechts hurken of op de knieën liggen, dag en nacht. . . . Eindeloos zijn de donkere nachten. En de dag brengt geen uitkomst.

Bleek-groene schimmel staat op de muren. Een walgelijke stank — hoe kan het anders, als honderden mensen aan hun plaats geketend blijven! — vervult de lage ruimte. O, waren de kettingen slechts enkele handbreedten langer, dan kon men liggen, slapen en vergeten. . . . Maar 's konings beulen hebben hun kwellingen goed doordacht!

Gelukkig, lang zal het niet meer duren. Het vijfhonderdtal is reeds enige dagen vol. En de Capucijner-monnik, die de weinige Hugenoten onder deze galeislaven iedere dag tracht te bekeren, heeft vanmorgen gezegd, dat hij voor het laatst is geweest. Gezamenlijk kunnen nu de vijfhonderd ongelukkigen een galei bemannen.

Naar Marseille gaan ze, heeft de Capucijner zich laten ontvallen. Een verre reis. Maar het zij zo. Liever de vermoeienissen van de reis en straks van de galeien dan een langer verblijf in dit stinkende hol. Buiten is de zon en de frisse lucht. . . .

*
*
*

In de namiddag breken ze inderdaad op. Bij twee man tegelijk worden ze losgemaakt en naar de binnenplaats gebracht. Daar worden ze twee aan twee gezet. Iedere man krijgt een ijzeren ring om z'n hals; met een zware ketting worden twee ringen aaneengeketend. En als de tweehonderd en vijftig paren achter elkander staan, sjouwen zeulend vier soldaten een rinkelende ketting aan, die dwars door de rij der veroordeelden wordt getrokken. Dan worden de tweehonderd en vijftig paren stuk voor stuk met hun halsketting vastgeklonken aan de lange ketting en na ruim drie uren zwoegen is „la chaîne” — de ketting — gereed. Begijntjes in hun grijs gewaad gaan bedrijvig

met korven en ketels de rijen langs. De gevangenen krijgen „s konings brood”: een grauwe broodhomp met een schep bonen, met wat zout en olie gekookt. Teerkost voor de lange weg.

Dan wordt er geboden dat allen moeten gaan zitten. Na een half uur wachten verschijnt de procureur-generaal met een klerk, die de namen der veroordeelden en de reden van hun gevangenschap leest. De meesten blijken veroordeeld voor allerlei misdaden; slechts een dertigtal is als Hugenoot gevonnist. Tenslotte geeft de procureur-generaal de ketting over aan een kapitein en na deze formaliteiten zet de droeve stoet zich eindelijk in beweging. In de straten van Parijs loopt het volk te hoop. Verwanten van de veroordeelden staan wenend langs de weg, roepen een groet of een troostwoord tot hen, die ze waarschijnlijk nooit wéér zullen zien. Wie tracht de ketting te naderen, wordt meedogenloos weggeranseld.

Moeizaam vorderen ze, want iedere man torst een gewicht van anderhalve centenaar.¹⁾ Soldaten te paard, die de stoet begeleiden, zetten zwakken en onwilligen met lange karwatsen tot spoed aan.

* *
*

Reeds is de avond gedaald als de ketting Charenton nadert. In de grote stal bij de herberg zal de nacht worden doorgebracht. Het wordt een goede nacht: schoon stro wordt op de grond gespreid, de ketting wordt vastgemaakt aan de ruif, maar zó, dat men zal kunnen liggen! Dodelijk vermoeid vlijt de ketting zich in het stro. De soldaten hebben er geen omkijken naar. De meesten hunner gaan in de herberg genieten van de koele landwijn. Slechts een sergeant met vier man blijft ter bewaking van de ketting bij de stal, waar ze zich de tijd met de dobbelbeker korten.

't Is tien uur als de dorpsbewoners, die nieuwsgierig rond de herberg hebben rondgehangen, verdwenen zijn.

¹⁾ centenaar: honderd pond.

Dan nadert een jongen de stal. Aarzelend schuifelt hij naar het groepje soldaten.

„Wel?” vraagt één hunner nors.

Met een snelle beweging gooit de knaap een gouden Louis-d'or¹ bij de dobbelbeker.

„Een inzet, sergeant,” zegt hij zacht.

Bij het licht van de stallantaarn bekijkt de man de munt wantrouwig, zet er even z'n gave tanden in.

„Echt,” mompelt hij tot de anderen. „Wat wou je, knaap?”

„Ik geef u er nog één,” fluistert Antoine, „als ge me even toelaat bij de ketting. M'n vader, weet ge, is daarbij.”

„'t Is verboden,” zegt de sergeant wat spijtig.

Maar Antoine heeft de aarzeling in zijn stem gehoord.

„Natuurlijk,” zegt hij vlug. „Maar ik zal dan ook voorzichtig zijn. De kapitein is zo juist aan een nieuwe karaf wijn begonnen. Hij is in een druk gesprek gewikkeld met de officieren. Geef me desnoods een emmer en een bezem uit de stal — als iemand me treft, doe ik net, of ik bij de herberg hoor.”

„Een slimme rakker,” zegt één der soldaten.

De sergeant aarzelt nog.

„Hier is de andere Louis-d'or,” zegt Antoine en hij spiegelt verleidelijk de grote munt in het gouden licht der lantaarn.

„Allez — vlug dan. Maar slechts een paar minuten, hoor!”

Antoine is al in de stal.

Twee lantaarns verspreiden er slechts een mat schijnsel. Langs en over slapende mannen vindt hij zijn weg. Een enkele komt nieuwsgierig overeind.

Haastig zoekt de jongen verder. In Parijs heeft hij gezien hoe zijn vader ongeveer in het midden van de ketting liep. Het moet dus hier ergens zijn.

Maar zijn tijd is kostbaar.

„Vader — M'sieur de Marchenois,” zegt hij zacht.

Iemand richt zich op.

„Hier,” zegt een bekende stem.

¹) Louis-d'or: gouden tien-franc-stuk, ongeveer tien gulden.

In vier stappen is Antoine bij hem.

„Vader!”

„Antoine! M'n jongen — ze hebben jou niet gekregen?”

„Nee. Maman en mij niet.”

„En de meisjes?”

„Allebei naar 't klooster,” zegt hij zacht.

De vader zucht.

„'t Is gevaarlijk hier,” zegt hij dan. „Je moet snel verdwijnen.”

„Ja — maar even moest ik u zien. Maman kon zich tot hier niet wagen.”

„Nee, nee,” schrikt zijn vader. „Onder geen beding. Groet haar. Laat ze voorzichtig zijn, tot iedere prijs, heel voorzichtig!”

Hij denkt even na.

„Is de reiszak gered, Antoine?” vraagt hij dan zacht.

„Ja Vader.”

„Jullie zijn in Parijs geweest?”

„Ruim zes weken, Vader.”

„En de gidsen?”

„'t Is in orde, Vader. Maar maman wilde eerst u zien. Onze vrienden in Parijs vertellen, dat men voor iemand, die tot de ketting behoort, maar één ding doen kan: hem geld geven. Dat alleen kan zijn lot iets verzachten. Daarom geeft maman u dit.”

Over het stro schuift hij zijn vader een goedgevulde beurs toe.

„Dat is heerlijk, m'n jongen. Ik hoop, dat ze die niet vinden.

Dank maman en zeg haar, dat het mijn uitdrukkelijke wil is,

dat ze dadelijk naar Holland trekt. Dadelijk, hoor je? Voor mij

heeft ze gedaan wat ze doen kon. Er is nu nog één manier om

mijn lot te verzachten: het weten dat jullie veilig zijn. En,

luister Antoine: de weg is voor een vrouw dubbel gevaarlijk.

Er is veel onguur volk bij de weg, te laf om het een man lastig

te maken, maar moedig genoeg om een vrouw te bestelen en

te beroven. Zeg maman dat ze in manskleren verder moet

reizen. Vele vrouwen van vluchtende Hugenoten deden dat.

Een man maakt men het vaak minder lastig.”

„Dat ried de gids ons ook reeds. Maar maman was er wat huiverachtig voor.”

„Begrijpelijk. Maar zeg haar, dat ik het graag wil. . . .”

„Hei daar!”

— Een lantaarn wordt bij de deur gezwaaid.

„Hei daar, wat moet dat?”

De vader schrikt.

Maar Antoine lacht zacht.

„Komedie, Vader. Ze doen me niets. Maar ik moet wel gaan....”

„Komt er nog wat?” roept bars de stem weer.

„Vlug, Vader,” — onder z'n wambuis haalt hij een klein korfje vandaan — „wat vlees en brood, door maman-zelf toebereid.

En nu — adieu!”

Zacht slaat hij zijn armen om die arme, gekwelde hals.

De ketting rinkelt. . . .

„Adieu, m'n jongen. — Tot weerziens kunnen we niet zeggen. . . .”

Antoine gaat langzaam weg.

„Adieu. . . .”

In de begerig uitgestrekte hand van de sergeant geeft hij de gouden munt.

En pas als hij alleen is, schreit hij hete tranen.

IV

MET DE VRIJHEID IN ZICHT

We zijn er bijna," bemoedigt de gids Etienne. „Daar, links, waar die lantaarn uithangt."

„Achter elkaar gaan ze op de modderige zandweg, die langs de Schelde loopt: Etienne, Antoine en zijn moeder, nu vermomd als man en aangesproken als Jacques.

Meedogenloos druipt de regen neer, nu al twee dagen lang. Hun kleren, in Doornik maar nauwelijks gedroogd, zijn al weer doornat, sinds ze bijna twee uur geleden door de Noordpoort die stad verlieten. Maar Etienne achtte het beter, geen wagen te huren: hoe minder ophef hoe liever, nu ze zo dicht bij de beslissing waren. Want enige uren ten Noorden van Doornik gaat de Schelde de grens vormen tussen het land van de koning van Frankrijk en de Spaanse Nederlanden. Aan de overzijde van de Scheldestroom wenkt de vrijheid. 't Is maar de kunst daar te komen. Overbodig te zeggen, dat de bruggen en de rivier onder strenge bewaking staan. Maar Etienne kent wegen, die niemand kent. Hoevelen heeft hij er al niet naar de overzijde geholpen! Vrijmoedig beweegt hij zich overal. Iedere herbergier schijnt hij te kennen.

„We zijn er," zegt hij opgeruimd, terwijl hij de klink van de deur opheft. „Treedt binnen."

Ruw volk zit er in deze herberg bijeen. Maar op een reis als deze leert men wel af, kieskeurig te zijn.

„Schik 's wat in, vrienden," zegt Etienne luid. „We zijn doornat."

Tussen vissers en soldaten vinden ze een plaats bij de schouw, waar een heerlijk houtvuur knappert.

Ze strekken hun bemodderde laarzen naar de haardplaat. Hun druipende mantels vinden een plaats naast de schouw.

„Bier, waard!” gebiedt Etienne luidruchtig.

De waard zet een grote kan op de blankgeschuurde tafel.

„De glazen!” waarschuwt Antoine, als de waard zich al weer omdraait.

Verwonderd trekt deze z'n wenkbrauwen op.

Even vangt Antoine een waarschuwende blik van Etienne op.

Dan is de waard al weer terug en zet drie glazen neer.

„Je kunt wel zien, dat je Fransen bij je hebt en geen mensen uit het Doornikse,” mompelt de waard met een knipoog naar Etienne.

„'k Wed, dat jullie geen rozenkrans in je zak hebt,” zegt één der soldaten met ruwe spot.

Antoine en zijn moeder zitten geschrokken.

Maar Etienne heeft voor heter vuren gestaan. Nooit vrees tonen is zijn devies. Brutaal als de beul zijn. — Als ze me pakken, heeft hij eens gezegd, als ze me pakken — nou, dan krijg ik zeker zevenmaal de strop. . . .

„Da's mijn rozenkrans,” zegt hij spottend, terwijl hij zijn snuifdoos uit z'n zak haalt. „Allez, kameraad, snuif 's.”

De man neemt gretig de aangeboden doos aan.

„Zie je,” keert Etienne zich naar Antoine, „hier in 't Doornikse drinkt men niet uit glazen. Dat doen we hier zó!” Hij pakt de kan bij beide oren, neemt een flinke teug en schuift de kan dan naar de visser naast hem. „Santé, goede vriend!”

„Santé,” mompelt de visser en heft de kan.

„'s Lands wijs, 's lands eer,” lacht maman en neemt de kan over.

„Braaf zo, Jacques,” prijst Etienne. „Waard, vul nog eres.”

Daarmee is het ijs gebroken.

„Jullie hier in 't Doornikse,” spot Etienne, „zijt nu zeker al wel twintig jaren onderdanen van Zijne Majesteit de koning van Frankrijk, nietwaar, en niet langer van de Spaanse koning.

Jullie moet de gewoonten van ons Fransen maar langzamerhand overnemen. Want ge weet, wat onze koning veroverd heeft, dat houdt hij wel. En jullie kans, om weer tot de Nederlanden te gaan behoren, zoals het vroeger was, is wel voorgoed verkeken. En daarom maar aanpassen aan Frankrijk. En maar eens uit glazen gaan drinken, zoals onze jonge vriend hier 't wilde."

„Niks van die poespas," moppert een brede visserman. „Uit glazen drinken en Hugenoten over de kling jagen — niks voor ons hier."

„Ho-ho," zegt Etienne lachend, „da's niet hetzelfde, vriend. 't Twisten over de godsdienst laten we aan de pastoors en hun kornuiten over. Wij bemoeien ons alleen met de negotie. Leve het geld en het goede Doornikse bier. Vul nog 's, waard."

„'n Beetje eerbiediger over de pastoors, hè," spot één der soldaten met een schuins lachje naar de verste hoek van de gelagkamer.

Maman volgt onwillekeurig zijn blik. Daar zitten twee paters over een schaakbord gebogen. Verbeeldt zij het zich, of wendt de ene werkelijk plotseling een wantrouwige blik af? — In haar manskleren voelt ze zich altijd nog onwennig, al zeggen Antoine en Eitenne beslist, dat niemand in deze jonge koopman ooit een vrouw zou zien.

Etienne slentert naar de tapkast.

„De oude Théodore niet hier?" vraagt hij zacht.

„Zal nog wel komen," mompelt de waard.

„Zorg, dat hij naast me komt te zitten, hè?"

„'t Zal gebeuren."

* * *

Maar Théodore, de oude visser, komt niet opdagen.

Het met een ander wagen?

Etienne aarzelt. Maar ondanks z'n waagzucht is hij niet zorgeloos. Hij werkt graag met mensen die hij kent.

„We breken 's op," stelt hij voor.

Hij betaalt het gelag. Ze slaan hun mantels om en zoeken hun reisgoed.

Dan treden ze weer in de donkere avond: de luidruchtige Etienne, Antoine met z'n knapzak, waaruit de top van een strijkstok steekt, en de slanke gestalte in de grijze reismantel.

En niemand merkt dat de schaakpartij der beide paters bij een heel vreemde stand wordt afgebroken en dat één hunner zonder groet eveneens in het avondduister verdwijnt.

* *
* *

Na een kwartier gaans voert Etienne moeder en zoon langs een klein zijpad naar de Schelde-oever, waar een vervallen vissershut staat.

Een luid geblaf klinkt hun tegemoet.

„Dat ondie!” verwenst Etienne.

Maar Antoine, die veel van honden houdt, stapt onbevreesd terzij van het huis.

Heftiger blaft het dier en het rukt aan zijn ketting.

Doch slechts kort.

Ze horen Antoine fluisteren en even later wrijft de hond zacht grommend z'n felle kop tegen de mantel van de knaap.

„Da's een mirakel,” zegt Etienne verbaasd. „Ik doe het hem niet na!”

Dan klopt hij zacht op de scheefhangende deur.

Binnen klinkt gestommel en enige ogenblikken later zien ze bij het licht van een lantaarn een oud man, die de deur op een kier opent.

„Ik ben het, Etienne, de gids.”

Een gemompel is het enige antwoord. Maar de deur gaat verder open.

Ze staan in een rommelig kamertje en ongevraagd zet Etienne zich op een wrakke stoel, welk voorbeeld maman dan maar volgt. De oude Théodore zet zich zwijgend op de rand van de bedstee.

„Twee klanten, Théodore, die je even moet overzetten,” valt Etienne maar met de deur in huis.

De oude man vertrekt zijn mond even, zodat z'n brokkelige, bruine tandstompen zichtbaar worden.

Maar hij zegt niets.

„En dadelijk maar,” beslist Etienne.

De oude schudt het hoofd.

„Ikke niet,” mompelt hij dan.

„Kom nou,” zegt Etienne.

De oude blijft alleen het hoofd schudden.

„'t Geld is altijd goed, niet?” moedigt Etienne aan.

De oude blijft zwijgen.

Maman voelt zich verre van gerust.

„Deze beide heren betalen je met klinkende gouden Louis,” zegt Etienne.

Théodore zwijgt hardnekkig.

„Man, Théodore, schiet op: honderd gouden Louis in een half uurtje verdiend!”

De oude grijnst.

„Drie minuten aan de galg,” mompelt hij dan.

„Ha-ha! Je laat me lachen. De ouwe Théodore, die alle soldaten altijd te slim af is!”

Maar de oude laat zich niet vleien.

„D'r is een nieuwe sergeant bij de rivierwacht,” mompelt hij. Etienne tracht zijn bezwaar luchtig van de hand te wijzen: „'t Zou wat!”

„Ikke niet,” zegt de oude man hoofdschuddend.

„Vooruit Théodore, we moeten zaken doen. Nu heb ik beide heren veilig zo ver gebracht, zou jij — die nooit bang was — 't nu laten mislukken? Als je nou gauw ja zegt, geeft mijnheer-hier je stellig wel tien gouden rondjes meer.”

Even ziet Antoine felle begeerte in de oude ogen oplichten.

„Je la' me lachen,” zegt hij dan onverwacht scherp. „Théodore verkoopt z'n ouwe huid niet voor tien gouwen wieletjes.”

„Nou — maken we er twintig van. Honderd en twintig, in een half uur verdiend.”

Théodore schudt slechts het hoofd.

„A's je tweehonderd zegt — niet eentje minder — dan kunnen we misschien praten.”

„Tweehonderd?” vraagt Etienne ontzet. „Tweehonderd?” — En hij vraagt zich af: heeft de oude vrek angst gezien in de ogen der beide vluchtelingen?

„Ja — tweehonderd,” zegt de oude grijnzend.

Etienne staat op.

„Je hebt me voor het laatst gezien,” zegt hij parmant. „Ik weet méér vissers, Théodore!”

„Geluk d'r mee,” zegt die onverschillig en staat eveneens op, grijpt naar de lantaarn.

Maman bederft in haar angst het spel.

„Laten we praten,” stelt ze voor.

„Ja — a's je tweehonderd zegt, en niet één minder,” zegt hij ruw.

„Honderd en vijftig,” biedt maman.

„Tweehonderd zei ik,” zegt de oude op boze toon.

Maman zucht.

„Honderd en tachtig,” poogt Etienne nog.

„Tweehonderd!” schreeuwt Théodore nu.

„Goed,” zegt maman dan snel, terwijl ze angstig naar het raampje ziet. „Tweehonderd Louis-d’or; maar doe het dan ook snel!”

De oude zet zich weer op de rand van het bed.

Hij lacht wat spottend.

„De tijd bepaal ik, hè. En a’s je je leven lief is, houd je je daaraan.”

„Nou, wanneer dan?” vraagt Etienne.

„Vannacht na vieren.”

„Dan pas, na vieren?”

„Ja. Dan wisselt de wacht. Tot vier uur heeft die nieuwe sergeant de wacht. Die z’n streken ken ik niet. Na vieren is het een ouwe bekende. Die doet wel een oogje dicht. Maar dat kost me geld!” krijgt hij bijna.

Antoine staart hem ontzet aan.

„Na vieren. En doe de deur achter je dicht.”

Hij blaast de lantaarn uit en in het donker horen ze hem in z’n bed vallen, terwijl hij het z’n bezoekers overlaat, de weg naar de deur te vinden.

* *
*

Buiten heeft het regenen eindelijk opgehouden. Een bleke maan dringt door de brekende wolken.

„Ook dat nog,” mompelt Etienne in zich zelf. Maar monter zegt hij wat luider: „Maar terug naar de herberg. Daar is het warm.”

Zwijgend gaan ze over het modderige pad naar de grote weg terug.

Antoine staat plotseling stil.

„Wat is dat?” vraagt hij ongerust.

Luid geblaf klinkt in de nacht.

„De hond,” zegt Etienne nuchter.

„Ja,” zegt Antoine wat boos, „de hond. Maar waarom blaft die?”

Etienne lacht zacht.

„Word je bang? — 't Lijkt er ook net een spookhuis bij die ouwe vrek. Maar — nou ja — die hond hoort ons natuurlijk lopen.”

— Waarom blaft hij dan nu pas? — denkt de jongen. Maar hij zegt niets.

Maar als hij eens op zijn schreden teruggekeerd was, zou hij gezien hebben hoe de pater uit de herberg door een ontstelde Théodore op zijn dringend geklop werd binnengelaten . . .

* * *

De uren van wachten in de herberg duren lang. De waard heeft wat turven gebracht en is naar bed gegaan.

Nauwelijks is het twee uur geweest of een gebons op de buiten-deur wekt hem uit z'n slaap.

De gestalte, die bij het stervend vuur in de grijze reismantel gehuld in een lichte slaap is weggedoezeld, veert op.

„Etienne!”

De gids staat al.

„Rustig!” sist hij. „En tot elke prijs: kalm! — We zijn reizende kooplui, verrast door de regen. Niet vluchten, geen argwaan wekken!”

De waard, nog in nachtgoed, komt naar voren.

Heftiger wordt er geklopt.

„Ja-ja,” moppert hij zenuwachtig. En zonder de deur te openen: „Wie klopt zo laat nog?”

„Open! Doe open. Soldaten des konings!”

Maman grijpt Etienne bij de arm.

„Rustig, rustig!” maant hij zacht.

Antoine is wakker geworden.

„Laten we vluchten,” zegt hij bevend.

„Als 't soldaten zijn, is het huis toch omsingeld, madame. Laat mij begaan!”

Met bevende hand morreelt de waard aan de grendels.

„Wacht, goede vrind,” zegt de gids opgewekt en luid, „laat mij u helpen.”

Vaardig opent hij de deur.

„Komt binnen, mannen,” zegt hij kalm. „Al kan ik dan niet zeggen, dat 't een reizend koopman aangenaam is in zijn toch al schamele nachtrust gestoord te worden.”

Een sergeant met acht man komt binnen.

„Blijf bij de achterdeur, Pierre!”

Vaag klinkt uit het donker achter het huis een antwoord.

Een fakkel wordt geheven.

„Drie,” mompelt de sergeant. En dan luider: „In naam des konings, ik arresteer u.”

„Grappig,” zegt Etienne onverstoorbaar. „Wil jij je vingers branden, kameraad?”

„De ijzers,” gebiedt de man kort.

Alle drie worden ze geboeid.

„Wat is er toch aan de hand?” kermt de waard handenwringend.

„Jij komt nog, goeie vrind,” zegt de sergeant scherp. „Maar later. Jij loopt niet weg. Hugenoten-honden te herbergen, bah!”

Hij spuwt verachtelijk op de grond.

„Voorwaarts!”

* * *

Voor de provoost gebracht speelt Etienne meesterlijk de verontwaardigde onschuld.

Maar als op een wenk van deze de pater en de oude Théodore worden voorgebracht, is het spel verloren. . . .

V

GESCHEIDEN

Op het voorlopig verhoor door de provoost behoorde het rechterlijk verhoor en het vonnis van de plaatselijke rechtbank van Doornik te volgen. Maar gezien het nachtelijk uur werden Antoine en zijn moeder voorlopig in een cachot opgesloten, terwijl het verhoor van Etienne — tegen wie de provoost zeer veel oude beschuldigingen bleek te hebben — werd voortgezet.

In het cachot troffen Antoine en zijn moeder twee lotgenoten, beiden gekleed in de uniform van officier van het koninklijke Franse leger. Men vertelde elkander zijn wedervaren. De twee gevangenen bleken eveneens Hugenoten te zijn, in de vooravond gearresteerd. Ze hadden voor hun vlucht naar Holland gepoogd een veel gebruikte list toe te passen: ze hadden zich gekleed als officieren van het regiment de la Marche, dat aan de grens gelegerd was. Zo zou hun aanwezigheid in de scherp gecontroleerde grensstreken weinig argwaan wekken, terwijl men hun — als officieren des konings — niet licht om het paspoort zou vragen, wat de Hugenoten altijd zoveel hoofdbrekens kostte. Onverwacht echter waren ze op de weg aangehouden en gevangen genomen. Naar de redenen konden ze slechts gissen. Hun was gezegd, dat één der hoofdofficieren van het regiment, waartoe zij zeiden te behoren, zou óverkomen om voor het gerecht te getuigen, of zij werkelijk tot die troepen behoorden. Daarmee was hun vonnis feitelijk geveld en zij hadden ook weinig hoop meer: veroordeling tot de

galeien zou hun straf wel worden! Gelaten wachtten zij de verdere loop der dingen af, evenals Antoine en zijn moeder, die — nu de slag eenmaal gevallen was — wonderlijk kalm waren.

Eén grote moeilijkheid kostte echter vooral maman veel hoofdbrekens: bij nader onderzoek naar hun afkomst zou uit de papieren natuurlijk blijken, dat zij een vrouw was. Ze schaamde zich, als zij daaraan dacht. En hoe moest het gaan, als zij in de gevangenis misschien tussen allerlei gespuis als enige vrouw zou moeten verkeren? Ze had de raad van haar man opgevolgd,

maar was het een goede raad geweest? Na lang aarzelen besloot ze de mening te vragen van haar medegevangenen, aan wie ze haar vermomming bekend had gemaakt. Het waren bezadigde en betrouwbare mannen, uit aanzienlijke families. Zij zouden raad kunnen geven, die voor God en de mensen verantwoord was.

„Wat zal ik doen met mijn vermomming?” begon ze aarzelend. De oudste der beide mannen streek bedachtzaam over zijn kleine puntbaard.

„Het verheugt me, dat u er zelf over begint, madame,” antwoordde hij vriendelijk. „Ik heb er al lang over nagedacht.”

„Ik eveneens,” voegde zijn metgezel er aan toe.

„Zie eens,” vervolgde de oudste, „uitkomen doet het toch. En het lijkt me minder prettig, als het u misschien over een paar dagen voor het volledige parlement van Doornik verweten wordt. En waar gaan we straks heen? Plaatst men u in een gewone gevangenis, dan zijt ge de enige vrouw tussen allerlei geboefte.”

„Maar het scheiden van Antoine zal me zo ontzaglijk zwaar vallen. . . .”

„Die scheiding komt toch, madame, onherroepelijk. 't Is slechts een kwestie van enige dagen eerder of later. En bedenk: Ge kunt nu beter vrijwillig scheiden dan straks gedwongen.”

„Misschien laat men u als vrouw vrij,” meent Antoine hoopvol.

„Nee, nee,” zegt de man zacht. „Je moeder gaat naar een klooster, jonge vriend. Dat doet men met alle vrouwen der Hugenoten, die gevangen worden.”

Antoine zucht diep.

„Maar,” tracht de man hem op te beuren, „hoe erg dat ook zijn mag, het klooster is minder erg dan de galeien voor de mannen. Ik weet van vrouwen van Hugenoten, die in de kloosters uitstekend behandeld zijn. Die zelfs niet gehinderd zijn met bekerings-pogingen. . . .”

Lang blijft het stil. Allen denken na, maar niemand ziet een betere uitkomst.

„Hoe moet ik het meedelen?” vraagt maman eindelijk zacht.

„In ieder geval vóór de nacht,” raadt de jongste der beide mannen haar. „Naar we hopen brengt de bewaker straks wat voedsel, dan kunt ge het hem 't beste zeggen.”

„Als madame er geen bezwaar tegen heeft, zal ik het hem wel aan het verstand brengen,” stelt de ander voor.

„Als ge zo vriendelijk zoudt willen zijn . . .” zegt maman zacht.

* * *

De bewaker, dat hebben ze dadelijk bemerkt, is een vriendelijk man. Als hij het karig avondbrood brengt spreekt de oudste gevangene hem aan.

„Goede vriend, we hebben hier een vreemd geval. Ge meent hier vier gevangen mannen te herbergen, nietwaar? Déze is echter een vrouw, die zich tegen velerlei ongemak van de reis in manskleren gestoken heeft.”

De bewaker ziet maman nauwlettend aan.

„Ge deunt toch met mij,” zegt hij ongelovig.

Maman lacht hem wat weemoedig toe.

„Men zei, dat mijn vermomming goed is . . .”

„En de stem . . .” aarzelt de man.

„Maman hééft een tamelijk lage stem,” verklaart Antoine.

„Ik zal de dienstdoende officier waarschuwen,” besluit de bewaker schouderophalend.

Reeds enkele minuten later keert hij terug met een sergeant en twee soldaten.

„Die!” zegt hij, wat verlegen wijzend.

„Ge zegt een vrouw te zijn?” vraagt de sergeant nors, maman van het hoofd tot de voeten opnemend.

„Ja,” antwoordt ze schuchter.

„Dan brengen we u bij de zusters, begrijpt ge dat? En onder goed geleide! Als ge dus soms een grap zoudt willen wagen....”

„Nee,” zegt maman rustig.

„Maak u dan gereed,” gebiedt de man.

„Ik ben gereed.”

„Geen bezittingen?”

Even aarzelt maman. — Dom, dat ze zich daarover met Antoine niet verstaan heeft!

„Nee,” waagt ze dan.

De sergeant pakt de kleine reistas, die vlak bij haar staat.

„Dan nemen wij dit mee. En ge zijt toch zeker niet zonder een mantel hier gekomen?”

„Nee,” zegt maman snel, „maar die laat ik aan mijn zoon. Hij zal die straks meer nodig hebben dan ik.”

Maar het hebzuchtig oog van de man is reeds op de mooie grijze reismantel gevallen.

„Dat zal ik beoordelen,” zegt hij nors en grijpt de mantel van de spijker.

Maman verliest haar kalmte. Ze pakt hem de mantel af.

„Dat zult ge niét! Ge vergeet, dat ik nog niet gevonnist ben. Ik beschik zelf nog over mijn bezittingen!”

„Zo?” zegt hij spottend. En hij rukt haar de mantel af.

Dan komt de jongste der medegevangenen tussenbeide.

„Vriend,” zegt hij rustig, „als ge u vergrijpt aan haar goed, zal ik zorgen, dat uw meerderen het te weten komen. Er zijn genoeg getuigen tegen u.”

De man kijkt hem vol haat aan.

„Goed,” zegt hij dan schijnbaar kalm. „Wij niet — dan zij ook niet. Ik geef zak en mantel beide af, dan kunt ge klikken wat ge wilt. Maar jullie zijn 't kwijt!”

Maman heeft haar kalmte herkregeu.

„Laat ons niet twisten,” zegt ze verzoenend. „Open die reiszak eens.”

De man reikt haar de zak gedwee over.

„Zie,” zegt ze rustig, „sieraden, Louis-d'or, tot grote waarde.”

— Rinkelend laat ze de munten door haar hand glijden. —

„Maar wat heeft m'n jongen straks aan geld in de gevangenis? Kan het de kou wegnemen? Neem gij de zak, laat hem de mantel. Ge kunt voor dat geld zoveel mantels kopen als ge wilt. Laat hem door de kou straks niet ziek worden.”

„Aangenomen,” hapt de hebzuchtige sergeant dadelijk toe.

„Maman,” zegt Antoine zacht en teleurgesteld, „ik heb in het geheel geen geld. En soms kan men voor geld van de bewaker wel eens iets extra krijgen. . . .”

„Geef hem vijf goudstukken,” stelt maman voor. „Er zijn er zóveel, ge zult ze niet eens missen. . . .”

De man geeft ze grif. Hij heeft thans meer belangstelling voor z'n buit dan voor z'n gevangenen.

„We delen toch?” vraagt één der soldaten schor.

„Straks, straks! Vooruit!”

De gedachte aan delen blijkt hem weer in een slecht humeur te brengen. Ruw duwt hij maman naar de deur.

„Even. M'n kind!” zegt maman zacht tegenstrevend.

„Geen tijd,” zegt de sergeant nors.

Onbescheiden blijft hij vlak bij hen staan, terwijl ze elkaar ten afscheid omhelzen. Geen woord kunnen ze ongestoord wisselen.

„Houd moed, m'n jongen,” zegt maman mat. „Nu zijn we allemaal gescheiden. Zullen we elkaar ooit weerzien?”

„Madame,” zegt de oudste der medegevangenen ontroerd, „dat weet God alleen. Laten wij volhouden tot het einde.”

„Maman!”

Antoine klemt zich aan haar vast. Hij voelt zich plotseling zo klein en alleen.

„M'n jongen. . . . God zegene je.”

— Dan valt de deur dicht.

VI

REDDENDE SNAREN

Kom," zegt de oudste der gevangenen, „zo moeten we niet blijven, treurend als die geen hoop hebben. Laat ons, als eens Paulus te Philippi, ook in de gevangenis zingen ter ere van onze God."

En met heldere stem zet hij de honderd-zes-en-veertigste psalm in; de psalm, waarin de dichter zegt, dat God de verdrukten recht doet en de gevangenen los maakt.

Zijn metgezel valt hem bij, maar Antoine kan niet zingen; het lijkt, of het verdriet zijn keel dichtknijpt en hij is bevreesd, in tranen te zullen uitbarsten als hij zal gaan zingen.

De beide anderen blijven zingen. Soms is de blik van de oudste even onderzoekend op Antoine gevestigd.

„Kom," zegt hij, vóór hij een nieuw lied inzet, „zing mede, het zal je troosten."

Antoine moet even slikken.

„Wacht," brengt hij dan uit. En uit zijn eigen knapzak diept hij viool en strijkstok op, stemt even en begeleidt dan de samenzang. Eerst aarzelend, maar dra wordt zijn streek forser. Het spelen leidt zijn sombere gedachten af en hij wordt rustiger. Want dikwijls gebruikt God de heel gewone dingen van het dagelijkse leven om Zijn kinderen te helpen.

Zo speelt hij het ene lied na het andere en in zijn hart komt een grote rust.

Onverwacht wordt hun gezang afgebroken door het openwerpen van de deur van hun gevangenis. Hun bewaker laat een kapitein binnen.

„Aha, mijn vrienden,” groet deze luidruchtig. „Leve het gezang en de zangers, het edel snarenspeel en de jonge vedelaar!”

Zijn harde stem schalt door de kleine ruimte.

De drie gevangenen staren hem verwonderd aan.

Maar achter zijn rug haalt de bewaker met koddig gezicht z'n schouders op, werpt het hoofd achterover en brengt z'n rechterhand naar z'n mond, als iemand die vlot drinkt.

Dan begrijpen ze het vreemd gedrag van de kapitein.

„Goeie vrienden,” zegt hij met dronkemans-vertrouwelijkheid, „we hebben een mooi feest, hier aan de overzij. Allemaal officieren van Zijne Majesteit de koning.” — Hij zet een hoge borst. — „En bij een feest hoort een vedelaar, nietwaar? We hoorden uw gezang. Luisterrijk, werkelijk luisterrijk. Maar wat droefgeestig, nietwaar? Je kan toch wel wat hupser spelen? Zo van: La-la la-la. . . .” — hij maakt een dwaas dansgebaar — „hups en vrolijk, zoals een goed officier het graag hoort. Kan je de „Mars der Cavaliers” spelen?”

Zijn lodderige ogen staren naar Antoine.

Met korte, vlugge streek speelt deze een paar maten.

„Excellent,” schreeuwt de man, „werkelijk excellent! Muziek, officieren des konings waardig. Verbluffend, gewoon verbluffend!”

Hij slaat Antoine op de schouder.

— Wat wil de dwaas?

„En — en. . . . hoe heet het nou? Parbleu — ik kan er niet meer opkomen. . . . Je weet wel: la la-la la-la la-a. . . .”

„De Vrolijke Soldaat?” vraagt Antoine en strijkt snel een paar maten.

„Juist, juist! Jij kent de soldatenliederen. O, maar je vader is natuurlijk soldaat!”

Hij kijkt de beide andere gevangenen vragend aan.

„Niemand onzer is zijn vader, m'sieur,” zegt de jongste hunner.

„Mijn vader was hoofdofficier des konings,” zegt Antoine wat strak.

„Zie je wel! Ik vergis me nooit in de mensen,” zegt de man trots.

„Nu is hij naar de galeien,” zegt Antoine verwijtend.

„Ach — dat is nou jammer. Erg jammer. Hugenoot?”

„Ja, m'sieur.”

Hij buigt zich vertrouwelijk naar de gevangenen over.

„Tja, da's jammer. Ik was ook Hugenoot, weet je? Maar ik moest kiezen: de dienst uit of een kruisje maken. Nou ja, wat kiest een soldaat dan, hè? Ik koos het kruisje en ik bleef bij 't leger.”

„Dan koos u verkeerd, m'sieur,” zegt de oudste der gevangenen.

„Tja — maar ik houd van de vrolijkheid, nietwaar. Ik had geen geld,” zegt hij vertrouwelijk, „wat kon ik anders? — Maar ik koos verkeerd, daar hebt u gelijk in. Heel verkeerd.”

In zijn lodderige ogen is even een waas van dronkemansdroefheid.

„Maar vanavond,” gaat hij verder, „is het feest, nietwaar? Dat moet een mens hebben. Een roemer wijn met goede vrienden. En de vedelaar gaat met mij mee, nietwaar?”

Antoine kijkt wat geschrokken.

„Doen!” fluistert de bewaker achter hem. „Er is goed te eten.” Antoine aarzelt.

Maar hij heeft geen keus. Reeds haalt de kapitein de grijze reismantel van de spijker, slaat die Antoine om.

„De avond is koud,” zegt hij met belachelijke bezorgdheid.

„Goeie avond, messieurs,” groet hij dan joviaal, als had hij een visite gemaakt in plaats van een cachot bezocht. „Vermaakt u. — Komaan, jonge vriend, denk om vedel en stok!”

* *
* *

Het middernachtelijk uur is lang verstreken als Antoine van zijn ton klimt.

De kelen zijn hees geschreeuwd, enkelen slapen en de anderen hangen wezenloos in hun zetels. Vermoeidheid en slaap hebben een einde gemaakt aan de opgeschroefde vrolijkheid.

— Nu moet ik het wagen, denkt Antoine.

Onder het spelen is die gedachte bij hem opgekomen. Men laat hem vrij, behandelt hem niet als een gevangene. De meesten weten waarschijnlijk niet eens dat hij het is. Kapitein Pierre (zoals zijn vrienden hem noemen), die Antoine gehaald heeft, ligt in diepe slaap op een rustbank.

— Nu vooral niet haastig zijn, geen argwaan wekken.

Hij slentert wat rond in het vertrek, neemt van de tafel wat brood en vlees en tracht dat rustig te eten. Intussen stopt hij er heimelijk zijn zakken mee vol.

„'t Is hier warm,” zegt hij dan tegen een jonge luitenant, één der weinigen die nog wakker is.

Een onverstaanbaar gegrom is het antwoord.

„'k Ga maar eens een luchtje scheppen,” stelt Antoine dan brutaal voor.

Niemand let op zijn woorden.

Hij slaat zijn mantel om, met bevend hart.

— Z'n viool moet hij offeren. Jammer, maar die meenemen zal argwaan wekken. Of niet?

— Niet te veel wagen, besluit hij dan.

Hij slentert naar de tuindeuren. Daarbuiten is de koele nacht. Op het kleine bordes staat hij even roerloos en luistert.

Overall stilte. En niemand volgt hem of let op hem.

Als zijn ogen wat aan het duister gewend zijn, verkent hij zijn omgeving: een kleine tuin, omgeven door een muur. Links een tuinpoortje. Hij sluipt er heen. Gesloten. Even klopt zijn hart sneller. Wat nu? Deze achter-uitgang lijkt toch het veiligst. Zijn ogen schatten de hoogte van de tuinmuur. Die kan geen beletsel zijn. Ginds groeit een heester vlak bij de muur. Die kan steun geven.

Voorzichtig klautert hij omhoog. 't Gaat zonder moeite. Dan laat hij zich aan de andere kant van de muur langzaam zakken. Z'n voeten tasten naar steun. Dan laat hij zich los. Een kleine sprong in zachte aarde.

Hij is vrij!

* *

* .

Maar als hij een half uur heeft rondgezworven, herleeft zijn ongerustheid. Hij is nu wel vrij, maar wat moet hij doen? Blijft hij deze nacht langs de wegen zwerven, dan loopt hij grote kans, opgepakt te worden. En morgen? In de grensstreken is strenge contrôle; hij heeft geen pas en geen gids. Schuilhouden baat ook weinig: hoe zal hij aan voedsel komen? Voor maman kan hij niets doen; hij weet niet eens waar ze is. Z'n enige kans is te proberen over de Schelde te komen. Maar hoe? Geld om een visser te betalen, gesteld al dat hij er één kende, heeft hij niet. En hoe zal maman hem ooit wéér vinden als hij oversteekt? Dwaas is dat: nu heeft hij zijn best gedaan, vrij te komen en nu het gelukt is, is hij bijna geneigd, vrijwillig naar zijn cachot terug te keren. Daar zijn lotgenoten, daar kan hij praten, daar blijft hij dicht bij maman. . . .

— Dwaasheid, besluit hij dan. Voor hem is er maar één weg: de Schelde over, naar Holland. Mislukt het, welnu, dan is hij weer even ver. Maar hij moet het wagen.

't Valt hem niet moeilijk de Schelde weer te vinden. Alléén loopt hij nu de weg, die hij gisteren met maman en Etienne gegaan is. Daar is de herberg, waar ze gevangen zijn genomen. Er brandt nog licht. Vreemd is dat, zo laat. Maar ja, de herberg moet het hebben van vissers en soldaten en die werken ook in nachtelijke uren.

. . . . Soldaten. — Hij moet voorzichtig zijn!

Op z'n tenen sluipt hij vlak langs de muur.

Daarbinnen wordt gepraat. Even gluurt hij door het venster. Geen soldaten, alleen een groepje vissers. Daar, vlak bij de lamp — ziet hij goed? — is dat. . . . is dat de oude Théodore? Scherper tuurt hij. Neen, hij vergist zich niet: dat schrale gezicht, die brokkelige tanden. . . . 't Is 'm!

Gelijk rijst er in zijn hoofd een dwaze gedachte. Dwaas, maar onweerstaanbaar. De oude Théodore leeft alléén. Er zal niemand in zijn huisje zijn. Niemand bij zijn boot. . . .

't Is gewaagd, maar zijn enige kans. Gevaarlijk is het. Gevaarlijk, omdat hij de stroom niet kent en gevaarlijk om de soldaten, die de rivier controleren. Maar is er iets beters?

Snel gaat hij verder, slaat het zijpad in naar het huisje van de oude vrek.

De hond slaat grommend aan.

„Koest!” beveelt hij scherp.

Hij stapt op de hond toe. Die schijnt hem te herkennen, gromt nog wat, maar beruikt dan snuffelend zijn kleren.

„Zoet maar, goed volk,” mompelt de knaap zacht en strijkt het dier over de ruige kop. „Stil maar, dan mag je mee.”

Hij heeft geen keuze. Als hij weggaat, zal de hond stellig weer gaan blaffen.

Vlug maakt hij de ketting los. De hond rent even wat onrustig heen en weer, springt tegen hem op en gaat dan rustig mee.

Achter het huisje ligt een kleine roeiboot. Gelukkig, de riemen liggen er in. Vlug maakt hij het touw los, stapt dan in het wiegelend bootje. De hond volgt hem.

Spiedend tuurt de jongen over het water, dat in het licht van de maan zacht glinstert.

Stilte en rust heersen alom.

Dan zet hij het bootje af. Even tobt hij onwennig met de zware riemen. Maar hoe dikwijls heeft hij thuis, op de Loire, niet geroeid? Het went spoedig. De hond ligt stil op de bodem van het schuitje, het water kabbelt rustig tegen de steven. Verder is er niets hoorbaar dan het zacht geknars der riemen.

Het roeit zwaar; de stroom schijnt het bootje naar het Noorden te stuwten. Zo zal het lang duren eer de andere oever bereikt is. Lang duren — dat betekent grotere kans om gezien en gevat te worden.

Heftiger spant hij zich in. Hij probeert de schoorsteen van Théodore's huisje en een populier daarachter in één lijn te houden. 't Lukt niet; de populier komt steeds meer naar links te staan.

Hij wordt moe en vordert niet noemenswaard. Even laat hij de riemen rusten. Sneller schijnt de populier naar links te gaan.

— Maar waarom juist recht overgestoken, bedenkt hij dan.

Blijkbaar is de rechtste weg niet de kortste. Als hij, met de stroom mee, de rivier nu eens schuin probeert over te steken?

Kalmer roeit hij nu, met de stroom mee. Hij gebruikt zijn riemen in hoofdzaak om naar de rechter oever te sturen. Nu lukt het beter.

Plotseling wordt de hond onrustig. Hij staat op, springt naar de achterbank. Daar strekt hij zijn voorpoten, heft z'n grote zwarte kop naar de maan en laat een klaaglijk gehuil horen.

„Stil!” gebiedt Antoine geschrokken.

Maar het dier hoort niet naar hem. Z'n poten trillen, z'n staart zwaait heftig. En zijn klaaglijk gehuil galmt over het nachtsille water. . . .

* *
*

De oude Théodore stommelt achter z'n huisje.

„Parbleu!” mompelt hij in zichzelf, „waar is de boot?”

Hij kijkt naar de rivier.

De maan trekt een lichtbaan over de Schelde. En in die lichtbaan. . . . Maar dat moet zijn boot zijn!

Wie is die tengere, grijze gestalte, die zijn boot roeit? En die zwarte gedaante, daar op de achterbank?

Bijgelovig maakt hij snel een kruisje. . . .

Dan klinkt een langgerekt gehuil over het water.

Even staat de oude visser roerloos. Dan loopt hij snel naar de zijkant van z'n huisje.

Net wat hij dacht: Pollux is er niet! — Dan is die zwarte gedaante dus de duivel niét. . . . Dan is het zijn eigen Pollux.

Wilde drift golft in hem op. Zo vlug z'n oude benen hem kunnen dragen, snelt hij terug. Bijna stikkend van drift heft hij zijn vuist, schreeuwt de dief de lelijkste verwensingen na.

Maar die verstaat er niets van. Die ziet slechts angstig rond of niemand op het gejank van de hond afkomt. Het dier luistert niet meer naar hem. Waarom springt het niet te water? Zou z'n instinct hem zeggen, dat de stroom hem tegen zal zijn, als hij terug wil zwemmen?

Maar de stroom is hier reeds minder sterk. Krachtiger grijpt hij de riemen. En enkele ogenblikken later schuift het bootje over de bodem. Met een riem duwt hij het vaartuig nog wat

meer naar de oever. Dan moet hij maar een natte voet wagen. Nog eenmaal speurt hij langs het water. Nergens iets te zien. Bezittingen heeft hij niet meer mee te nemen. Hij gaat op de voorbank staan om de sprong te doen.

't Is of de hond voelt dat hij alleen gelaten wordt. Hij loopt in de kleine ruimte heen en weer, springt tegen Antoine op.

„Af!”

Maar het beest is niet tot bedaren te brengen. Hij gooit Antoine haast omver.

Dan waagt de knaap de sprong.

Krak!

Nijdig zet het dier z'n glinsterende tanden in de wapperende grijze reismantel. Antoine voelt even een kleine ruk.

Dan staat hij met een natte voet aan de oever.

Hij is buiten het bereik van de koning van Frankrijk.

VII

GASTVRIJ HOLLAND?

De reis door België — toen de Spaanse Nederlanden geheten, omdat ze nog door de Spaanse koning geregeerd werden — verliep geheel zonder avonturen. De enige zorg, die Antoine bijzonder kwelde, was die om z'n geld. Meer dan de vijf Louis-d'or, die maman hem bij het afscheid gegeven had, bezat hij niet. Menigmaal had hij er spijt van, z'n viool geofferd te hebben. Achteraf bezien had hij die best kunnen meenemen en mogelijk had hij er in de kleine herbergen een maaltijd mee kunnen verdienen. Nu teerde zijn bezit snel in en de reis naar Holland was nog lang. Wel had hij bij een schipper twee van zijn Franse goudstukken kunnen inwisselen, maar of deze hem de juiste tegenwaarde wel had gegeven, betwijfelde hij later sterk. Hoe sober hij zijn maaltijden ook hield, eer hij de grens der Verenigde Nederlanden bereikte, moest hij een derde goudstuk inwisselen. Toch deed hij alles zo zuinig mogelijk. Van de postwagen had hij slechts eenmaal gebruik gemaakt, omdat hij de rit voor de vrachtprijs veel te kort vond. Daarna had hij besloten zoveel mogelijk te lopen of mee te rijden met allerhand soort voertuigen, waarbij men geen vrachtprijs vroeg. Maar de boerenkarren reden meestal slechts kleine afstanden, terwijl de huifkarren van reizende kooplui zelden een wandelaar wilden meenemen. Met een karos mee te mogen rijden was hem nog nooit gelukt. Dan ging hij maar weer lopen. Doch zijn schoenen sleten onrustbarend

en het was zijn enige paar. Ten einde raad had hij tweemaal gebruik gemaakt van een trekschuit.

Met het nachtlgies was hij gelukkiger geweest. Slechts eenmaal had hij, tegen geringe vergoeding, in een herberg moeten overnachten; de andere nachten had hij plaats gevonden bij boeren.

Hij was nu dankbaar voor zijn kennis van de Hollandse taal, bij maman opgedaan. Want al sprak men op het platteland een taaltje, dat bij het eerste horen weinig met de taal van maman gemeen had, met wat goede wil kon hij het toch wel zo ongeveer verstaan.

Maar z'n kleren. . . . Hij had niets bij zich dan wat hij aan had. En dat was na al z'n reizen en verblijven in het cachot en in allerlei boerenschuren er niet beter op geworden. Zijn wambuis, van donkerrood fluweel, had door de regen allerlei moeten gekregen en er zat weinig fatsoen meer in. Zijn korte broek was kreukelig, omdat hij die dagen en nachten achtereen aan moest houden. Zijn hozen vertoonden gaten, die hij niet meer verbergen kon. De hakken van zijn schoenen — eens sierlijk vuurrood gelakt — waren kaal en scheef; de zolen werden zo dun, dat hij de scherpe steentjes op de weg er doorheen voelde. Het beste hield zich nog de grijze reismantel, al had de hond van Théodore ook kans gezien met zijn scherpe tanden er van achteren een rafelkant aan te trekken. Maar die mantel kon alleen 's avonds — als 't het minst nodig was — de schamelheid van zijn kleding wat verbergen, want overdag was het te warm om die te dragen.

* *
* *

Hij was op het grondgebied der Verenigde Nederlanden eer hij het wist.

Op de grote heerbaan naar het Noorden — slechts enkele uren gaans van de grens der Nederlanden, naar men hem verteld had — was hem een boerenwagen achterop gereden. Op zijn verzoek mocht hij naast de voerman plaats nemen. Maar de

wagen was al na een half uur een zijweg ingeslagen. De vriendelijke boer had hem verzekerd, dat hij ook zo de grens zou bereiken. 't Zou zelfs een aanmerkelijke bekorting van zijn weg betekenen, want hij kon nog wel drie kwart uur gaans meerijden en dan zou hij een heideveld kunnen oversteken, wat hem tijd en lopen zou besparen.

Antoine dacht aan zijn schoenen en reed mee.

Aan de rand van de heide zette de boer hem af.

„Kijk,” zei hij, met zijn zweep naar het Noordwesten wijzend, „zie je dat kerktorentje ginds?”

Antoine tuurde in die richting.

„Ja”

„Wel, hou' dat in het oog. Daar koers je recht op aan. Als je daar bent, ben je in Staats-Brabant.”

Op zijn tocht over de heide ontmoette hij niemand. Maar toen hij een pad bereikt had, dicht bij het dorp, passeerden hem vijf ruiters. Ze beantwoordden nauwelijks zijn groet en reden verder. Maar daarna schenen ze zich te bedenken. Hij hoorde zich een „halt” toeroepen en enkele ogenblikken later hadden ze hem ingehaald.

„Heb je een paspoort, jonge vriend?” vroeg één der ruiters hem.

„Neen,” moest hij bekennen.

„Waar gaat de reis heen?”

„Naar Holland.”

Zijn ondervrager lachte wat spottend, de anderen keken hem nauwlettend aan.

„Da's ver! En van waar kom je?”

„Uit Frankrijk.”

„Zo.”

't Scheen de man weinig te verbazen.

„Hij spreekt anders geen Frans,” meesmulde één der mannen.

„Zwijg, Andries!” zei de man, die Antoine had aangesproken en die de aanvoerder van de patrouille scheen te zijn. „Ik kan 't alleen wel af.”

Dan wendde hij zich weer tot Antoine.

„Hugenoot zeker?”

Antoine knikte.

„Daar hebben we er hier langzamerhand al te veel van,” meende de man onvriendelijk.

Antoine, vermoeid en hongerig, voelde zijn moed zinken.

Hoe geheel anders had hij zich de komst in Holland voorgesteld!

Zijn ondervrager scheen de teleurstelling op zijn gelaat te lezen. Zijn toon was althans veel vriendelijker toen hij vroeg:

„Uit Frankrijk dus. — Maar — eh — hoe komt het dan dat je Hollands verstaat en spreekt?”

De brutale Andries kuchte veelbetekenend, wat hem een argwanende blik van zijn aanvoerder bezorgde.

„Mijn moeder komt uit Holland. M'n vader is een Fransman. En ik ben in Frankrijk geboren.”

„Zo. En — eh — waar zijn je ouders nu?”

„M'n vader is gevangen genomen bij een dragonnade, m'sieur, en naar de galeien gevoerd. En m'n moeder is bij onze vlucht naar Holland gevat. Ze. . . .”

Maar de man sneed verdere verhalen af.

„Spaar me! Ik lig sinds '83 in deze vervloekte contreien. 'k Heb honderden verhalen van dat soort gehoord.”

Hij draaide z'n paard en wendde zich fluisterend tot zijn mannen.

Antoine voelde zich verslagen en onzeker. Blijkbaar werd er over zijn lot beslist.

„Heb je geld bij je?” vroeg de man, zich even later weer tot hem wendend. „Weet je, dat we hier een spreekwijze hebben:

„Zo rijk als een Franse Protestant”? — En heb je geen reisgoed?”

„We zijn op de vlucht alles kwijtgeraakt, m'sieur. Men heeft het ons in Doornik afgenomen.”

„Wij hebben nooit 's geluk,” mopperde de man ontevreden.

„Heb je ook niet een drinkgeldje voor vijf dorstige ruiters?” meende de brutale Andries zich weer in het gesprek te moeten mengen.

Ditmaal bezorgde het hem geen berisping van zijn aanvoerder, die Antoine onderzoekend aanzag.

Met vrees dacht de jongen aan zijn twee Louis-d'or, die al z'n bezit uitmaakten en zouden moeten strekken tot reisgeld tot het verre Amsterdam toe.

„Ik heb nog wat wisselgeld,” begon hij aarzelend. „Maar,” ging hij hoopvol verder, „dat is geld uit de Spaanse Nederlanden.”

„Beter dan niks,” vond de ruwe Andries. „Laat maar 's zien, licht dient het om een potteke bier bij moeder Maayken te verschalken.”

Hij boog zich in het zadel voorover en strekte zijn hand uit.

Maar z'n aanvoerder vond het nodig, zich weer te laten gelden.

„La' mij maar 's zien.”

Uit de zak van z'n wambuis haalde Antoine 't kleingeld, dat hij gehoopt had nog te kunnen inwisselen.

„Niet meer?” vroeg de man hem wantrouwig. „Klop 's op je zakken.”

Dan bekeek hij het geld op z'n uitgestrekte hand. Andries loerde over z'n schouder mee.

„Hm!” zei hij verachtelijk.

„Hoor 's, vrindje,” zei onverwacht de aanvoerder bars, „we zullen je laten gaan en maar net doen, of we je niet gezien hebben. En jij praat ook niet over onze ontmoeting, vat je? Je bent het heideveld over gelopen en hebt niemand gezien. Basta. En zorg nou maar, dat je zo gauw mogelijk uit deze streken vandaan komt, begrepen? — Voorwaarts, mannen!”

„Naar moeder Maayken,” mompelde Andries.

De ruiters draaiden hun paarden, zonder de bedremmelde jongen nog een groet waardig te keuren. Maar de laatste ruiter boog zich, eer hij wegreed, snel in z'n zadel en fluisterde:

„Naast de kerk vind je de pastorie. Ga daar heen, de predikant helpt je wel verder!”

Toen gaf hij zijn paard de sporen.

* *
*

„Nu eerst maar 's rustig eten — en niet praten,” ried de vriendelijke predikantsjuffer, terwijl ze een tinnen telloor met brood en een flapkan met koel bier voor hem neerzette. „Straks, als m'n echtgenoot thuis komt, kunnen we alles bespreken. Nu eerst maar eens gegeten. — Brecht, haal de boter eens.”

De nors-kijkende meid slofte de kamer uit.

Toen alles gereed stond werd hij alleen gelaten in de zonnige tuinkamer. De vrouw van de predikant wist van een jarenlange ervaring: eerst moest de honger en de vermoeidheid van deze uitgeputte vluchteling enigszins overwonnen zijn. Anders gaf het toch niet dan tranen en verwarde verhalen.

En eerst toen Antoine rustig z'n kostelijke maaltijd van knappend boerenbrood met goudgele boter en blanke kaas genoten had, kwam ze bij hem zitten.

Hij vertelde in het kort zijn wedervaren. Ze luisterde zonder hem in de rede te vallen.

„En hoe wist je de pastorie te vinden?” vroeg ze, toen hij vrij onverwacht aan het eind van zijn verhaal gekomen was.

„Ruiters zeiden me, dat de predikant mij zou voorthelpen en dat hij naast de kerk zijn woning had. Ik raakte de weg kwijt en vroeg die later aan de dorpsbewoners.”

Hij brak z'n zin af.

Ze glimlachte begrijpend.

„Ze waren zeker niet erg vriendelijk?”

„Nee. . . .” aarzelt Antoine.

Hij moet weer aan de lompe spot denken, waarmee ze hem bejegend hebben; aan de stille vijandigheid, die hij in hun blikken had menen te lezen.

„Tja,” zucht ze, „daar moet je maar niet te veel aan hechten. Je kent de toestanden hier niet. Je moet weten, dit gebied — Staats-Brabant — is zogenaamd Generaliteitsland. Dat wil zeggen de Generale Staten, de regering in Den Haag, beschouwt dit gebied als veroverd land, omdat het indertijd niet zelf wilde meewerken aan de verdrijving der Spanjaarden. Alles is hier Rooms, heel anders dan in Holland. Dat maakt het

leven van m'n man zo moeilijk: des Zondags preekt hij voor een handjevol toehoorders. De eigenlijke bevolking komt niet ter kerke, die is in hart en nieren Rooms gebleven. Ze hebben hun schuilkerken. Rondreizende priesters bedienen er de mis en nemen de biecht af. Bij m'n man komen ze niet in de kerk; hoogstens wat soldaten, ruw volk, die voor onze Protestantse godsdienst geen aanbeveling schijnen. . . ."

Ze zwijgt bedroefd. En Antoine denkt aan z'n ontmoeting op de hei. Maar toch is hij dankbaar: die soldaten en die dorpe-lingen, dat was voor zijn begrip eerst „Holland”. Een Holland, dat bitter tegenviel. Maar deze goede, bezorgde vrouw, die nu tobt over het moeilijke leven van haar man in deze streken, dat is toch ook „Holland”. Dat is het Holland, zoals de rade-loze Hugenoten in Frankrijk in hun bange nood 't zich voor-stelden als een middel Gods ter ontkoming.

Vertrouwelijk legt hij even z'n hand op de zwarte mouw.

„Maar uw werk is toch heerlijk. Denk eens, wat uw ontvangst voor mij betekent!”

Ze kijkt hem wat verwonderd aan.

— Vreemd volk toch, die Fransen, denkt ze. Zo gauw ver-trouwelijk in hun gebaren en taal. Ander volk dan de terug-getrokken, nuchtere Hollanders. . . .

* *
*

„Nu moet je morgen maar lang in bed blijven, tot we je roe-pen,” zegt de predikantsjuffer, als Antoine zich die avond naar bed zal begeven.

„Niet nodig,” lacht hij. „En morgen wil ik vroeg op reis.”

„Geen denken aan. Zó laten we je niet gaan. Je kleren moeten een goede beurt hebben. Het hete ijzer moet eens duchtig over broek en wambuis, je hozen moeten gewassen en hersteld, je schoenen voorzien en je gescheurde mantel genaaid. Brecht en ik zullen er tijd genoeg voor nodig hebben.”

„Maar. . . . maar,” zegt Antoine beschaamd, „dat behoeft toch

niet. U hebt me al een nieuw stel kleren en schoenen gegeven. . . .”

„Wij niet,” verbetert dominee Heurnius, „dat zijn giften, door de kerken van Holland voor de Franse geloofsgenoten bijeengebracht.”

„Nu ja. . . .”

„En je eigen kleren zomaar meenemen? Geen sprake van,” zegt de degelijke predikantsjuffer beslist.

— Raar volk toch, die Fransen, denkt ze weer. Hoevelen heeft ze er al niet geherbergd? Rozetten op de hosen, gekleurde hakken onder de schoenen, een lisje hier, een strikje daar — maar Hollandse helderheid, ho maar! Luchtig volk, verzet op wereldse tooi. — En toch alles over voor het geloof der vaders. . . .

Ze schudt zacht het hoofd. Nee, ze begrijpt ze nooit.

* * *

En de volgende morgen zit Brecht, de norske meid van de pastorie, bij de schouw in de keuken de grijze reismantel te herstellen. Ze is danig uit haar humeur. Voor dat slonzige Franse kettervolk wordt zij aan het werk gezet. Dat leeft maar op kosten van het gemeen! Dat laat anderen maar werken en laat zich maar beklagen.

Meer dan ooit heeft ze vanmorgen een hekel aan haar ketterse dienst. 't Is, dat thuis het geld zo hard nodig is, anders liep ze er zo uit. 't Hele dorp spreekt er schande van, dat Pauw van Jan z'n Brecht in de pastorie laat dienen. Maar als het Sintebamis¹⁾ wordt, gaat ze heen. Vast. Al is het niet makkelijk in het dorp een zo goed betaalde dienst te krijgen. Dan maar elders.

Nijdig rukt ze aan de draad. Wat zit die boel raar. Met recht genaaid met een Franse slag, slordig en slecht. Voel me zo'n

¹⁾ Sint-Bamis: 1 October.

zoom eens aan, dik en hard alsof er wel drie inslagen in zitten.
— Inslagen? Maar — maar, wat voelt dat vreemd aan. . . .
Brecht is nieuwsgierig als geen ander. Voorzichtig tornt ze de
gescheurde zoom wat verder open.
— Wat is dat?
Haar vingers tasten, trekken.
Een dun leren pakje. 't Kan er uit.

Dan gloeit een kleur op haar gezicht, haar vingers werken
haastig. Ze vouwt het pakje open. . . .

„Oh!”

Ze kreunt van schrik.

Vóór haar glinsteren drie zuivere robijnen.

Ze kent ze niet, maar ze heeft in haar grensdorp verhalen ge-
noeg gehoord over de fabelachtige rijkdommen, die sommige
Hugenoten met zich voerden.

Haastig tast ze de zoom verder af.

Hier — en hier — en hier — en hier!

Koortsachtig snel tornt ze de zoom open. Vlug, vlug, vóór de juffer komt.

— Zulk kettergebroed, spookt het nog door haar hoofd. Dat hangt de arme jongen uit, laat zich kleren en schoeisel geven, met nog reisgeld toe — en verbergt heimelijk z'n eigen schatten.

— Of. . . . of. . . . zou hij 't niet weten? Als dat zo is — een wilde blijdschap doortrilt haar — des te beter. Zou hij anders z'n bezit zo achteloos in handen van een vreemde hebben gegeven? En als hij 't wèl weet. . . . Hoe zal hij 't ooit bewijzen? Als zij dan de paarden en stenen maar weet weg te werken. Dié alleen kunnen bewijzen.

Hoort ze schreden op de plavuizen? Dominees-juffer?

Vlug!

In de schouwplaat, van boven, zijn twee grote trekgangen, zwart van het roet. Eén wordt er maar gebruikt.

Zo maar bergt ze de schitterende schatten in het zwarte gat, zit nog juist op tijd met haar hoofd over het werk gebogen.

„Vordert het, Brecht?”

„Mm —” mompelt ze. „Die hele zoom hangt los, ik voorzie 't maar helemaal.”

„Dat is goed.”

Dominees-juffer gaat weer heen. Ze heeft niet gezien, dat Brecht een rechterhand met roetzwarte strepen angstig onder de grijze reismantel verborgen heeft gehouden. . . .

VIII

IN AMSTERDAM

Besluiteloos drentelt Antoine voor het deftige herenhuis op de Keizersgracht. Eigenlijk ontbreekt hem de moed, de klopper op de fraai gebeeldhouwde deur te laten vallen.

Het kan niet missen: dit huis is einddoel van zijn reis, het huis van zijn oud-oom Van Ittersum, de enige broer van mamans vader. Hij herkent het huis uit de talrijke verhalen die maman hem en Idelette en Marianne vroeger gedaan heeft. In dit huis heeft ze als kind gespeeld, toen haar grootvader, die het huis had laten bouwen, er woonde. Nee, het kan niet missen: de brede arduinen stoep, waarvan maman vertelde; de fraaie pilasters en festoenen, waarmee de gevel versierd is; de paarse ruitjes, in lood gevat. En rechts het smalle burgerhuis, waar de zwaan tussen twee palmen in de gevelsteen staat. Hoe gaarne vertelde maman van de vrolijke familie, die daar in haar jeugd gewoond had. Hoe hing haar hart aan het oude Amsterdam. . . .

Dit machtige, rijke huis is het huis van zijn overgrootvader. Maar, maar. . . . kan hij, sjofel in zijn gekregen kleren, arm en berooid, de klopper nu zo maar laten vallen op die glanzende deur, die zo vijandig gesloten schijnt?

Was maman er maar!

En hij móet toch, hij heeft toch geen ander dak.

— Eigenlijk is het dwaas, denkt hij. Nu heb ik zoveel gevaren doorstaan en nu, nu durf ik niet eens die brede stoep te be-

treden. De Schelde stak ik zonder dralen over, voor een deftige stoep ben ik bevreesd. . . .

Dan vindt hij een oplossing: Onder de stoep is nog een deur, klein en eenvoudig.

Bescheiden laat hij dáárop de klopper vallen. Even later opent een dikke, blozende vrouw de deur.

„Wel?”

Dat klinkt niet erg bemoedigend.

„Ik. . . . de — eh — de koopman Van Ittersum, die woont toch hier?”

Onderzoekend kijkt ze hem aan.

„Een koopman? Ja. — Maar Van Ittersum, zei je? Nee. Dit is het huis van de koopman De Graeff.”

Angst slaat hem om het hart.

„Maar — maar. . . . dit moet het huis toch zijn. Woont hier dan alleen. . . .?”

„Ja, wat docht je? Dat 't hier een logement was?”

Ze zet haar dikke, rode armen strijdvaardig op de heupen.

Maar Antoine heeft zijn kalmte herkregeu.

„Ik heb een verre reis gemaakt om hier te komen,” zegt hij rustig. „En ik kan me bijna in het huis niet vergissen. . . .”

„Wacht 's even,” valt ze hem — veel vriendelijker nu — in de rede. „Wacht 's even. Zie je, wij wonen hier nog maar kort.

We komen van de Zaan, moet je weten, m'n man en ik. En toen meneer De Graeff, de koopman meen ik, ons in dienst nam, had hij het huis nog maar pas gekocht. Maar wacht 's.”

Ze keert zich om en roept met schelle stem: „Jacob! Jacob!” En dan ratelt ze door tegen Antoine: „Hij zal zo wel komen. Jacob is m'n man, zie je. Hij is koetsier bij meneer. En ik sta in de keuken en. . . .”

— Gelukkig, denkt Antoine bij zichzelf, als ze even haar woordenvloed moet afbreken, omdat haar man komt. Hij kan het Hollands aardig verstaan, maar niet als het zo rad gaat.

Jacob lijkt een bedaard man. Hij hoort de woordenvloed van zijn vrouw rustig aan, terwijl hij Antoine eens opneemt.

„'k Geloof dat het klopt,” zegt hij, als ze aan het eind van haar

omstandig verhaal is gekomen. „Meneer-boven kocht 't huis dit voorjaar uit de nalatenschap van een koopman Van Ittersum. Koopman in tabak, meen ik.”

„Ja, ja,” knikt Antoine. „Maar dan is hij — dood?”

De man knikt slechts.

„Da's nou náár,” begint zijn vrouw meewarig.

„Je komt van ver?” onderbreekt Jacob haar.

„Uit Frankrijk,” zegt Antoine zacht.

„Gevlucht?”

Hij knikt.

Dan staan ze stil bijeen, besluiteloos.

„Dan ga ik maar,” zegt Antoine toonloos.

„Naar andere verwanten?”

„Zijn er niet,” zegt hij zacht. „De oom van maman — de koopman Van Ittersum — was de enige broer van haar vader. Hij was niet getrouwd.”

Jacob knikt.

„Ja-ja. Nu begrijp ik het. Bij zijn dood kregen allerlei kerkelijke inrichtingen grote bedragen uit zijn erfenis. Natuurlijk omdat hij geen vrouw en kinderen naliet. . . .”

Dan staan ze weer.

„Me dunkt, je moest toch maar binnenkomen,” zegt de goede man dan.

Antoine aarzelt.

Maar Jacob gaat hem voor, alsof hij geen tegenspraak zal aangaan. Zijn vrouw en Antoine volgen. Twee tredjes af, een marmeren gang door naar een propere kamer.

Jacob schuift een stoel bij.

„Nou moeten we de stand van zaken 's rustig bekijken, m'n jongen,” oppert hij bedaard.

„Ik moet weer naar m'n keuken,” stelt zijn praatgrage vrouw vast. „Maar eerst wil ik het verhaal van deze borst horen.”

En dan moet Antoine vertellen.

* *
*

Jacob heeft, nadat Antoine zijn verhaal gedaan had, niet veel tijd en woorden nodig gehad.

Hij heeft zijn spraakzame vrouw, die onder het sober verhaal merkwaardig stil geworden is, eens even aangezien.

„Jouw weg is hierheen geleid, m'n jongen,” heeft hij rustig vastgesteld. „Dat is een bestiering. En nu moet ik doen, wat het Woord mij gebiedt: herbergzaam zijn jegens een huisgenoot des geloofs. Dus jij blijft voorlopig hier, nietwaar Aal?”

Ze wrijft met een punt van haar boezelaar langs haar ogen. En dan knikt ze alleen maar.

„En meneer?” vraagt ze slechts.

„Ik bespreek het met meneer. Maar die vindt het stellig goed dat we een plaatsje voor hem inruimen.”

„'t Pakkamertje achter?” oppert ze.

„Dat had ik ook gedacht,” antwoordt hij.

En nadat hij de koopman De Graeff met de karos van het stad-huis gehaald had — hij was lid van de vroedschap, hun goede meester, had Aal trots verteld — had hij de zaak onmiddellijk met hem besproken en toestemming verkregen de jonge gast te herbergen.

Zo kwam het, dat Antoine die avond met de leden van het personeel en het gezin van de koopman gestaan had om de eiken lezenaar, waarop de grote Statenbijbel geopend lag, waaruit de koopman naar dagelijkse gewoonte een kapittel had voorgelezen.

Onder het lezen was het hem wonderlijk te moede geworden. Hier stond hij nu, in het huis van zijn overgrootvader. Maar als een vreemde. Hij zag hoe de binnenmeid hem stillietjes opnam; hoe de blikken van de kinderen De Graeff hem begluurden. Een vreemde was hij in het huis, waar maman als kind eens gespeeld had.

Maman . . . waar was ze? En papa en de zusjes . . . ?

Zou maman ooit hebben kunnen vermoeden, dat hij hier staan zou als een vreemde?

Schuin voor hem staat Jacob in eerbiedige aandacht te luisteren. Deze man heeft hem gulweg in zijn huis opgenomen. Voor

hem is hij géén vreemde. Daar is een band, die verbindt: de band van het geloof in één Vader, in één Verlosser.

Voor het eerst sinds hij in Holland is, daalt vrede in zijn hart. Zeker, 't zal heel, heel moeilijk vallen te wennen. Hij, de zoon uit een trots en oud geslacht, zal horen bij het dienstvoik van het koopmanshuis. Hij zal — bittere gedachte — genadebrood moeten eten.

Genadebrood. . . . Maar is niet alle brood, ook 't brood van de rijken-zelf, genadebrood?

* *
* *

Die avond zitten ze in de pronkkamer bijeen: Jacob en zijn vrouw, Dirk — de huisknecht — en Antoine. Geerte, de binnenmeid, is er niet; die is alleen des daags in dienst en vertrekt na de bijbellezing naar haar ouderlijk huis.

Aal heeft Antoine trots in haar pronkkamer geloodst en hem al haar bezittingen laten zien. Antoine heeft naar haar geluisterd, haar niet steeds begrijpend en hij heeft weinig gezegd. Ze heeft het niet eens gemerkt. Groot geworden in de Zaanstreek tussen houten huisjes, is haar tegenwoordige ruime dienstwoning haar trots en glorie. Hoe vreemd zou ze opgezien hebben, als Antoine haar eens in de vorstelijke woning, die zijn thuis geweest was, ginds in Frankrijk, zou hebben kunnen rondleiden! Jacob en Dirk hebben allerlei vragen aan Antoine over zijn vlucht, zijn tocht door de Spaanse Nederlanden en over de toestanden in Frankrijk. Hugenenoten zijn er genoeg in de stad, duizenden. Maar één, met wie ze zo rustig praten kunnen, die hun taal zo goed verstaat, hebben ze nog niet aangetroffen. En nu ze weten dat zijn moeder in ditzelfde huis verkeerd heeft, is het net, of hij dichterbij hen staat, meer één der hunnen is.

Later op de avond wordt het gesprek meer algemeen en Jacob en Dirk blijken dan een groot verschil van mening te hebben over de politiek, die de Republiek der Verenigde Nederlanden tegenover de Franse koning voeren moet. Jacob heeft een boek

van de Franse predikant Jurieu, die naar Rotterdam is uitgeweken. Daar heeft hij een merkwaardig werk geschreven, waarin hij spreekt over de bevrijding der Hugenoten. Op grond van de profetieën meent hij, dat de vervolgingen binnen drie en een half jaar zullen eindigen. Zoveel belangstelling bestaat er ook onder de Nederlanders — zo vertelt Jacob — voor dit werk, dat er in Utrecht een Nederlandse vertaling van verschenen is, die Jacob nu van een goed vriend heeft kunnen lenen.

Dirk heeft veel bezwaren tegen dit boek. Hij vindt 't gevaarlijk, zulke berekeningen te maken. Maar Jacob, anders zo bedaard, verdedigt de schrijver warm en leest hele stukken voor om Dirk te overtuigen, dat alles op de Bijbel gegrond is.

Antoine luistert goed. Hij kan lang niet alles begrijpen; maar dit begrijpt hij toch wel: er is in Holland een partij die ziet, hoe gevaarlijk Lodewijk de Veertiende voor het Protestantisme is. Die partij wil, zoals Jacob, dat de Stadhouder Willem de Derde het Protestantisme met het zwaard tegen de goddeloze aanvallen van de Franse koning zal beschermen. Want — zo redeneert Jacob — als koning Lodewijk in Frankrijk de Hugenoten heeft uitgeroeid, zal hij het Protestantisme in andere landen aanvallen. En het Protestantisme zal die strijd alleen áán kunnen, als alle Protestantse landen zich verenigen. Anders verslaat de heerszuchtige Lodewijk ze één voor één en dan zal de Bijbel weer een verboden boek worden, iedereen weer naar de mis moeten. Gaat 't — vraagt Jacob — in Engeland die kant al niet uit? Engeland heet een Protestants land, maar de koning Jacobus is Rooms en spant met Lodewijk samen. Arm Nederland, als die twee zich straks samen op dat land werpen, net als in het rampjaar 1672.

Antoine luistert ernstig toe. Het is hem, of hij door Jacobs woorden beter begrijpt al wat er in Frankrijk gebeurt en gebeurd is. Als het zo is als Jacob zegt, dan is er maar één oplossing: dan moeten het Protestantse Nederland en het Protestantse Engeland zich verbinden.

Tot die slotsom komt Jacob even later ook. Maar Dirk bestrijdt

hem heftig. Wat kan het kleine Nederland alleen beginnen, zo vraagt hij. De koning van Engeland ligt immers met Lodewijk onder één deken? 't Engelse volk moge dan Protestants zijn, wat helpt dat, als hun koning Rooms is? Wil Jacob er soms een revolutie hebben? Mag dat? Zijn de overheden niet óver ons gesteld, de goede en de kwade? En wat zal Willem de Derde ooit tegen de Engelse koning kunnen doen? 't Is immers zijn eigen schoonvader?

En bedenkt Jacob wel, dat Holland van de handel leven moet? Wat zullen de Amsterdamse kooplui, als Lodewijks vloot de havens gaat afsluiten en beslag gaat leggen op de Hollandse schepen in de Franse havens? — De Ruyter, helaas, is er niet meer. En is ieder niet baas in eigen huis? Wie heeft het recht, koning Lodewijk de wet in zijn eigen land voor te schrijven? En wie zal de oorlog betalen als de handel van Amsterdam stil ligt? Jacob weet toch wel, dat Amsterdam-alleen het derde part van alle oorlogslasten, van alle provinciën, betaalt?

„In Amsterdam beslist altijd het geld,” zegt Jacob wat bitter. „Zie nu hier deze jongen eens: z'n vader op de galeien, z'n moeder en zusters gedwongen in 't klooster; hij-zelf verjaagd, alleen. Is dat dan goed?”

„Natuurlijk niet,” zegt Dirk vol overtuiging. „Maar wie kan dat helpen?”

„De kooplui van Amsterdam,” antwoordt Jacob scherp.

„Dat is een onbillijke beschuldiging,” weerlegt Dirk heftig.

„Wat heeft Amsterdam al niet voor de Hugenoten gedaan? Dat weet je zelf, Jacob! Ze zijn hier gastvrij ontvangen, jaren geleden al, toen de grote stroom kwam. Hele straten zijn er voor hen gebouwd. Alle voor vreemdelingen nadelige bepalingen zijn voor hen terzij geschoven. Gilde-proeven zijn van hen niet geveerd. Ze kregen vrijdom van belastingen. De vroedschap van Amsterdam heeft hen aan gebouwen, werktuigen en aan geld geholpen. Je kent ze toch zelf: denk aan de fabriek van Pierre Baille bij de Weteringpoort; aan de serge-fabriek; aan de weverijen van Péreneau; aan de taffabriek van

Cabrier en aan zo veel anderen. . . . Née Jacob, het is onbillijk Amsterdam zo te beschuldigen."

„Ik weet het," zegt Jacob, nu weer bedaard, „en ik prijs het. Maar het is half werk. Het kwaad moet in de wortel worden aangetast. Maar Amsterdam wil geen oorlog. En Amsterdam geeft de toon aan in de Staten van Holland en de Staten van Holland weer in de Staten-Generaal. Wat Amsterdam niet wil, gebeurt niet."

„Gelukkig maar," vindt Dirk.

Nijdig trekt hij aan zijn lange gouwenaar, die bij het gesprek is uitgegaan.

En vóór Jacob kan antwoorden voegt hij er aan toe: „Kom, 't is reeds lang bedtijd. Ik ga naar boven."

Hij neemt een blaker en slaat vuur. Wat afgetrokken groet hij Jacob en diens vrouw en Antoine. Dan gaat hij door de donkere gangen en het trappenhuis naar de zolder, waar hij zijn slaapplaats heeft.

* *
*

In de kleine pakkamer in 't achterhuis, waar Aal een bed voor hem gespreid heeft, ligt Antoine nog lang wakker.

Velerlei gedachten bestormen hem. Gedachten aan zijn ouders en zijn zusjes. Aan zijn vaderland en aan het land, waar hij nu is. Aan de toekomst, waarvan Jacob en Dirk gesproken hebben. Zal waarlijk binnen zo korte tijd een eind kunnen komen aan de vervolgingen der Hugenoten, zoals de predikant Jurieu in zijn boek voorspeld heeft? Zal in verband daarmee een oorlog tegen Frankrijk ontbranden? En papa dan, die op de galeien is; schepen, die immers bij een oorlog ter zee in het vuur gebracht zullen worden? ¹⁾ En hij-zelf, Antoine?

Rusteloos draait hij zich op zijn andere zij.

¹⁾ Galeien hadden in de oorlog het grote voordeel, dat men ze ook bij windstilte ten aanval kon gebruiken; ze werden immers door galeislaven — meestal een vijfhonderd — door riemen voortbewogen.

Maar de slaap wil niet komen.

Zorgen bespringen hem, steeds weer. Zorgen voor de toekomst. Maar zorgen voor morgen ook.

Wat moet hij hier doen? Op de vlucht hebben maman en hij steeds gedacht: Als we maar eerst in Holland zijn. . . .

Maar dan, maar nu, morgen?

Hij heeft de vraag al aan Jacob gesteld. Die heeft getracht hem gerust te stellen: dat kwam wel goed; hij had er al met de heer De Graeff over gesproken, licht zou er arbeid te vinden zijn. Meneer was bekend met de Hugenoot Cabrier, die een fabriek voor de vervaardiging van Lyonse geglansde taf in Amsterdam had mogen vestigen.

Antoine zucht. Men schijnt hier in huis te denken, dat iedere Hugenoot een fabrikant of wever is. Hij heeft nog nooit een getouw gezien, laat staan bediend.

Maar er zal weinig anders opzitten. Hij kan de goede Jacob en Aal toch niet ten last zijn. Hij zal het ambacht geheel moeten leren.

O, hoe anders heeft hij zich de toekomst gedacht! Van vader op zoon heeft zijn geslacht officieren aan Frankrijk gegeven. Papa's grootvader was zelfs generaal. In de grote zaal van 't Huis hingen hun portretten in gouden lijsten. Papa had hem er veel van verteld. En altijd had hij gedacht: ik word ook een officier des konings.

En nu — weversjongen.

O, was hij maar een paar jaar ouder. Dan was hij al officier geweest en dan zou hij bij zijn aankomst in Holland onmiddellijk in het leger zijn opgenomen. Want de Stadhouder zag de Franse officieren gaarne, had papa indertijd verteld. Men schatte in Frankrijk het aantal Hugenootse officieren in Nederlandse dienst op minstens zeshonderd.

— Had maman hun bezittingen maar kunnen houden. Dan zou hij hier hebben kunnen studeren en dan na enige jaren in dienst van de Prins van Oranje hebben kunnen treden.

Maar alles was immers weg. . . .

En daarmee zijn toekomst.

Morgen — morgen zal hij Jacob vragen, een meester voor hem te zoeken. Dan gaat hij weven. Hij mag de goede mensen hier niet voor de voeten lopen.

Ach, eigenlijk moet hij dankbaar zijn, dat hij leven en vrijheid gered heeft.

Maar hij is zo arm en berooid.

En zo erg alleen

IX

MEESTER ANDERS

Niemand weet ooit waar de tijding vandaan komt. Maar ze gaat door het dorp en iedereen weet het bijtijds: Donderdag neemt Meester Anders de biecht af, op de boerderij van boer Paulussen, omtrent de noentijd.

Meester Anders, ze kennen hem, heel de Kempen door. Rooms en onrooms weet wie hij is: één der zwervende priesters, die het Brabantse volk houden bij de Moederkerk.

Vele malen al is hij gegrepen. Maar argeloos heeft hij voor zijn ondervragers gestaan: Natuurlijk, hij is daar en daar geweest, aan een sterfbed van een Roomse boer of boerin. De sacramenten der stervenden bediend? Maar men weet toch wie hij is: Meester Anders, de chirurgijn! Is 't zo'n wonder, dat men een geneesheer bij een doodzieke roept? — En hoe het dan komt, dat er gisteren wel twintig mensen in het huis van de wagenmaker Aert waren? Wel, hij heeft er zitting gehouden om zieken te helpen. Mag dat niet? — En hoe het dan wel komt, dat er niemand bij was met krukken of lappen? Fij, wat domme vraag! Weet ge, de inwendige krankten, die ge niet zien kunt, dat zijn vaak de slimste.

— Hoog opgericht heeft hij altijd voor zijn ondervragers gestaan, om zijn sterke mond een nauw merkbaar spotlachje. Bewijzen kunnen ze hem nooit iets. Nimmer is missaal of brevier¹⁾ of ander Paeps gekraam op hem gevonden. Niet dan

¹⁾ missaal of brevier: mis- of gebedenboek.

kruiden, heilzame kruiden. Wilt ge ze niet eens proberen, Heer onderschout? Maar m'n beste kruiden, die ik voor m'n trouwe Brabanders heb — wel, die zijn hier niet bij. . . .

Men fluistert, dat de onderschout bang voor hem is. 't Is ook waarlijk een kerel om bang voor te zijn: een rossige reus, zeker zes voet lang. Rechte schouders, gespierde armen en benen. Een diepe, bronzen stem. En ogen — ogen, die dwars door u heen schijnen te zien.

Ieder weet, dat er op de grote zolder van Paulussen een schuilkerk is. De onderschout doet er niets aan. O ja, als de predikant erg klaagt, wordt er huiszoeking gedaan. Men fluistert, dat de onderschout dan eerst boer Paulussen waarschuwt. Feit is, dat er van iedere slacht bij de boer een best varken naar de Heer onderschout gaat.

Eens heeft de verbolgen predikant, het ontwijken moe, zelf het onderzoek aangevat. Men heeft hem wel twee uren zien zwerven rond de hoeve van boer Paulussen. — Er was niemand gekomen dan Meester Anders zelf. Minzaam had hij de predikant toegevoegd: Goeden avond, Heer dominee. Ik zie u al omtrent een uur lang naar de stand van het gewas kijken. 'n Schoon gezicht, nietwaar? — En toen dominee Heurnius vermoeid en teleurgesteld was thuisgekomen, was er een klein briefke aan z'n deur gehecht: Als Meester Anders iets overkomt, gaat er een jachtroer in uw richting af. —

Toornig had dominee Heurnius het briefje naar de onderschout gebracht met de beschuldiging, dat niemand anders dan die ontaarde priester het briefke geschreven kon hebben, want wie in het dorp was de schrijfkunst machtig? De onderschout had met ernstig gelaat gezegd de zaak te zullen onderzoeken.

Met Meester Anders had hij onbedaarlijk om de klucht gelachen. . . .

* *
* *

„M'n dochter,” zegt de priester zacht, „ge hebt grotelijks gedwaald. Dacht ge waarlijk, dat de Heilige Kerk een geschenk afkomstig van diefstal zou aanvaarden?”

„Maar — maar 't is toch van een këtter,” zegt Brecht met hoogrode kleur. „En diefstal. . . .?”

„Ja, diefstal. Met goede bedoeling, maar toch diefstal. Ik wil die goede bedoeling voorop stellen, maar dan behoren die goederen toch naar hun wettige eigenaar terug te gaan. Of” — hij heeft een fijn lachje — „leerde ik ooit, dat ge van ketters wèl stelen mocht?”

„Maar Eerwaarde,” werpt ze tegen, „hoe hebben zij onze Moederkerk niet bestolen! Onze kerk, onze pastorie, land en geld van het klooster — alles hebben zij ons ontfrofd.”

Meester Anders zucht zacht. Hoe moeilijk zijn deze dingen aan het eenvoudige boerenfolk uit te leggen. Maar hij kent zijn taak. De vele uren aan de biecht besteed zijn nimmer onnutte tijd.

En geduldig en eenvoudig begint hij zijn moeizame arbeid om de felle Brecht te overtuigen.

* *
*

„Dus: te avond, klokke acht, zijt ge aan de viersprong om mij die schatten te overhandigen, nietwaar? Ik zal zorgen, dat ze de knaap weer bereiken.”

„Jawel, Eerwaarde,” antwoordt ze onderdanig.

Hoe de priester dat zal aanleggen, daarover breekt ze zich het hoofd niet. 't Is van haar af. Eerwaarde zorgt verder. Eerwaarde kan immers alles!

* *
*

De pijp valt de eerwaardige dominee Heurnius bijna uit de mond, als zijn vrouw hem verschrikt komt zeggen, dat Meester Anders hem te spreken vraagt.

„Moet ik hem hier binnenlaten?”

„De Paap in mijn huis?” vraagt hij toornig. „Wacht, ik ga.”

„Wees voorzichtig, 't is duister,” zegt ze angstig.

„Geef me dan een blaker.”

In de duistere gang staat hij tegenover zijn vijand.

„Een ogenblik slechts vraag ik van uw tijd. Mijn naam is Anders,” zegt de rustige stem van de priester, nadat hij de breedgerande hoed beleefd heeft afgenomen. „En niet in mijn belang. — Zie, ik wilde u vragen: waarheen is de jonge gast uit Frankrijk gegaan, die ge hier enige tijd geleden herbergde?”

„Raakt dat u?”

„Ja mij.” — En de onwilligheid van de ander aanvoelend waagt hij: „Hij ging immers naar Holland?”

Het norske zwijgen van dominee Heurnius zegt hem genoeg.

„Men zegt, hij is naar Amsterdam?” waagt dan half-vragend de priester.

„Aha,” zegt de predikant bitter, „ik vat het al: Brecht heeft weer geklapt!”

„Brecht?” vraagt de ander onschuldig, zonder één spier te vertrekken, „wie méént ge?”

Dan eerst bemerkt de driftige predikant dat hij zich eigenlijk versproken heeft.

Meester Anders zet zijn zwarte hoed weer op.

„Dank, Heer predikant. Ik weet wat ik wenste te weten. Bedankt voor uw inlichtingen en goeden avond.”

„Ik — ik,” stottert de predikant boos, „ik wenste wel een verklaring van uw komst hier!”

„Maar dat is toch duidelijk, Heer predikant. Ik wenste te weten, waarheen uw jonge gast gereisd is. En dat weet ik nu — van u.”

„Maar ik eis,” windt de ander zich op, „te horen waarom ge dat wenstet te weten!”

De priester ziet hem rustig aan.

„Mag ik u het antwoord schuldig blijven? Goeden avond!”

De predikant ziet zich een brede rug toegekeerd.

Even staat hij besluiteloos.

„Vrouw,” roept hij dan zacht, als de voetstappen zich verwijderen.

„Ja, ja,” klinkt het uit de duistere achtergang. „Gelukkig, hij is weg. Waarom zou hij dat hebben willen weten?”

„Ge hebt geluisterd,” berispt hij haar boos.

„Ik was zo bang om u,” zegt ze benepen. „En. . . .”

„Zwijg,” gebiedt hij kort. „Ik ga hem na. Snel, mijn hoed en mantel!”

„Maar. . . .”

„Snel! zeg ik u.”

Hij zet de hoed op, slaat haastig de mantel om.

„Uw schoenen,” aarzelt ze.

„Geen tijd. Hier!”

Hij drukt haar de blaker in de hand.

„Om 's hemels wille, voorzichtig,” smeekt ze angstig.
Maar hij is al buiten.

Met tranen in de ogen ziet ze hem na. Haar lieve man, die nooit zo onvriendelijk nog tegen haar geweest is. En die nu op z'n muilen over de weg gaat. Een dominee op muilen! Dat kan toch niet, dat mag toch niet. . . .

* *
*

Zo behoedzaam mogelijk volgt de predikant de rijzige gestalte vóór hem. Z'n muilen klepperen op het verlaten pad. Hij moet de tenen krom houden om de zware zolen niet àl te hard neer te zetten.

Maar de gestalte vóór hem ziet niet om. Niet eenmaal. Die gaat rustig en zeker verder.

— Waarheen gaat hij? En wat wil hij van die arme Hugenotenknaap?

Hij is dom geweest, heeft zelf de verblijfplaats van de knaap verraden. Als Brecht het verteld had, waarom zou die paap het dan nog zijn komen vragen?

Moet hij nu de knaap in Amsterdam waarschuwen dat die priester hem op de hielen zit? Maar wat zàl de paap in het Hervormde Amsterdam? Waar is de jongen veiliger dan daar? Dominee Heurnius begrijpt er niets van. Geheimzinnig is het, zoals alles om die priester geheimzinnig is.

Hij overdenkt het korte gesprek.

— Mijn naam is Anders, begon de paap. — De onbeschaamde, die met ieder spot! Ja, ànders, ànders is zijn naam. Maar niemand weet die. 't Domme boerenfolk fluistert, dat hij spruit uit een oud Brabants regenten-geslacht. . . .

— Pas op, de man gaat van het pad af, loopt in de richting van het riviertje.

Behoedzaam volgt de predikant hem. Takken kraken. Maar de ander ziet niet om.

— Wat doet hij nu?

Hij staat stil.

Haastig duikt de predikant neer.

Zie, daar springt de priester. Een ferme sprong!

Hij staat in het bootje.

Dan schalt zijn stem door de avond.

„Bedankt, Heer predikant, voor uw geleide. Ik hoop, dat ge me niet al te zeer mist. Ik ga naar Amsterdam!”

Bevend van boosheid komt de predikant overeind.

Zie, de priester heeft hoed en mantel afgelegd. Zijn handen grijpen de riemen. Met krachtige slag roeit hij het vaarttuigje naar de overzij.

Waarheen gaat hij?

Wat wil hij?

X

VOOR GODSDIENST EN VRIJHEID

In de schafttijd worden in de fabriek van Cabrier heftige gesprekken gevoerd. Soms heerst er daarbij een ware spraakverwarring: het merendeel der arbeiders, vooral van de ouderen, spreekt gaarne Frans; maar bijna alle jéugdige arbeiders zijn geboren Amsterdammers. En juist die weten het meeste van het grote nieuws. Het is heel moeilijk dat nieuws aan de Fransen mee te delen. Als 't over het werk gaat, verstaan ze elkaar goed: mèt de werkwijze der Fransen hebben de Amsterdammers al dra ook de vaktermen geleerd. Maar nu gaat 't over iets anders.

Ze schreeuwen allen door elkaar, zodat de oude Franse werkmeester al een paar maal radeloos gebruld heeft: „Silence! Silence!”¹⁾

Maar als het even wat rustiger geweest is, begint 't geschreeuw alweer gauw opnieuw.

De Fransen willen alles heel precies weten. Maar de Amsterdammers begrijpen hun vragen niet en geven vaak een heel verkeerd antwoord. En dan mopperen de Fransen boos: „Non! Non!”²⁾

En dan begint het geschreeuw opnieuw.

Totdat de grijze werkmeester in zijn radeloosheid eindelijk een idee krijgt.

Hij neemt Antoine terzijde en zegt hem in zijn radde Frans: „Ik begrijp ze wel zo wat, maar de anderen van ons begrijpen

¹⁾ silence: stilte.

²⁾ non: neen.

er bijna niets van. Laat jij Pieter de zaak nu eens rustig aan jou uitleggen. Jij kan hem wel helemaal volgen. En doe jij 't hele verhaal dan in het Frans aan ons."

De werkmeester klapt in de handen.

„Silence! Stilte!" wordt er geroepen.

Dan schuift hij Antoine naar voren.

Die legt eerst in het Hollands, dan in het Frans het plan uit.

Dan wordt het werkelijk stil.

Pieter, één van de weinige oudere Nederlandse arbeiders, vertelt het nieuws. Soms willen zijn jongere kameraden hem verbeteren of aanvullen, maar dan klinkt van vele zijden een scherp: „Sst!" Want Pieter is om zijn scherp verstand een man van gezag in deze kring.

Antoine, die ook thuis van Jacob en Dirk al van het grote nieuws gehoord heeft, kan dan eindelijk in zijn moedertaal het grote nieuws aan zijn landgenoten meedelen: In Engeland is een prinsje geboren. Daarmee is de laatste hoop van het Engelse volk op de redding van het Protestantisme verloren. Men heeft koning Jacobus, die openlijk het Rooms-Katholicisme bevoordeelde en met alle wetten spotte, geduld, omdat men dacht: hij heeft geen zoon, dus bij zijn dood komt er verandering en dan kan Engeland weer worden wat het behoort te zijn: een Protestantse natie.

Maar de geboorte van het prinsje heeft die hoop de bodem ingeslagen: dat kind zal streng Rooms opgevoed worden. En als hij koning wordt, zal hij in het voetspoor van zijn vader doorgaan. Hij zal, evenals zijn vader, op het Roomse Frankrijk steunen en met behulp van dat land, desnoods met geweld, zijn eigen onderdanen naar de mis drijven. Wat nú met de Hugenoten in Frankrijk gebeurt, zal straks met ons en onze kinderen in Engeland gebeuren: dwang, vervolging, ballingschap en dood. Ten einde raad hebben de leiders van de Protestanten in Engeland de hoofden bij elkaar gestoken. En ze hebben beslist: hier móet het volk zich verzetten tegen de koning. Niet langer mag men hem gehoorzamen. De kerk van Engeland loopt gevaar, de vrijheid van het geweten eist de strijd.

Bovendien vertelt men in Engeland, dat het prinsje niet echt een kind van de koning en de koningin is, maar dat 't een aangenomen kind is, een list om een Roomse regeerder te houden. Maar hoe het ook wezen mag: de Engelse Protestantse leiders hebben zich — naar men zegt in Juli reeds — tot Stadhouders Willem de Derde gewend om hem te vragen het Protestantisme in Engeland te herstellen.

Het moet voor de Prins een netelige vraag zijn geweest: de koning, die hij dan zou moeten bestrijden, is immers zijn schoonvader. Hoe pijnlijk moet ook die vraag zijn voor zijn vrouw, Prinses Mary. 't Is immers haar eigen vader, over wie 't gaat.

Maar Prins Willem en Prinses Mary hebben besloten hun harde plicht te volgen. Die vader of moeder lief heeft boven Mij is Mijns niet waardig, heeft Christus gezegd. —

— Er wordt ongeduldig gekucht, sommigen proberen Antoine te onderbreken.

Hij merkt het wel en glimlachend vervolgt hij, nog steeds in zijn moedertaal: „Ja, ik weet wel, velen onder u weten dat alles al precies; vooral zij, die hier al sedert 1685 zijn en in die drie jaren niet alleen de gesprekken der Hollanders beter hebben kunnen leren volgen, maar ook met de staatkundige verhoudingen in dit land vertrouwd zijn geraakt. Maar zij, die hier nog maar kort zijn, kunnen 't grote nieuws van vandaag alleen begrijpen, als ze eerst deze voor-geschiedenis goed weten. . . .”

Er wordt instemmend geknikt en enkelen betuigen met een korte uitroep hun bijval.

Dan probeert Antoine uit te leggen, hoe afhankelijk Prins Willem bij zijn beslissing is. Hij is geen souverain vorst, zoals koning Lodewijk, maar slechts dienaar der Staten.

En dan poogt hij uit te leggen, hoe in deze Staten de stem van Amsterdam van zo beslissend gewicht is. En de burgemeesters Hudde en Witsen schenen voor de onderneming nogal bevreesd.

En dan eerst komt het grote nieuws: Amsterdam — hoewel nog aarzelend — ziet in, dat de Stadhouder hier gesteund moet worden. Dat zal oorlog met de koning van Engeland en met de koning van Frankrijk betekenen, die de Engelse koning waarschijnlijk wel steunen zal. Maar als het gelukt de Engelse koning te verdrijven, dan zal het Engelse volk zich achter Willem de Derde scharen en dan zullen Engeland en Nederland, de twee Protestantse zeemogendheden, zij aan zij Lodewijk gaan bestrijden. Het wordt een strijd voor de vrijheid van het Engelse volk en voor de vrijheid van de Protestantse godsdienst in Europa. Als men Lodewijk op de knieën kan dwingen, dan kan men van hem eisen: herstel van het Edict van Nantes. Dan kunnen de Hugenoten terugkeren naar het onvergetelijke Frankrijk. . . .

„De Hollander,” zo eindigt Antoine, „is langzaam van aard, bedachtzaam. . . .” — hij glimlacht, als hij zijn Franse hoorders ziet knikken — „. . . maar als ze iets doen, doen ze het grondig. Reeds ligt in het Zuiden, in de oorlogshaven Hellevoetsluis, de oorlogsvloot reê, waarmee Willem de Derde zal oversteken. Pieter vertelt, dat op de prinsenvlaggen als spreuk geschreven staat: „Pro Religione et Libertate”, „Voor Godsdienst en Vrijheid”.”

Dan barst een oorverdovend gejuich los. De grijze werkmeester is de luidruchtigste van allen. De ogen schitteren, sommigen vallen elkaar om de hals, anderen schamen zich hun tranen niet.

De Hollandse arbeiders kijken wat beduusd toe: Raar volk toch, die Fransen. Dat omarmt malkaar en huilt. . . .

Antoine staat wat alleen. Als — als het eens gaat, zoals hij zelf zojuist gezegd heeft. . . . Als papa dan nog leeft, als maman en Idelette en Marianne terugkeren. . . . O, kon hij toch maar mee, mee naar Engeland. Iets dóen, helpen. Was hij maar een paar jaar ouder. Dan was hij officier geweest, dan was hij stellig meegegaan.

Even is er een floers voor zijn ogen. Het is, alsof hij door groen geboomte het witte Huis ziet schemeren, alsof hij het water

der Loire hoort kabbelen. En hij-zelf, in het tenue van officier des konings, rijdt op een glanzend paard de brug over. . . . Naar huis. Vrede en vrijheid heersen. De Hugenoten zijn trouwe dienaren des konings; want die koning laat hun vrijheid van geweten. En heeft hij dan trouwer onderdanen dan de Hugenoten?

Wonderlijk. Hij moet weer denken aan dat gesprek met Jacob en Dirk. Aan dat vreemde boek van de Hugenoten-predikant Jurieu: binnen drie en een half jaar, heeft die voorspeld. Hij schreef zijn boek — hij heeft er Jacob naar gevraagd — in 1686. Nu is het najaar 1688. . . . Dus volgend jaar?

Papa en maman, Idelette en Marianne. . . . misschien ook de oude Périgord nog — op het grote grasveld voor het Huis. . . . Volgend jaar reeds?

— Dan is daar plotseling het nuchtere heden: de werkmeester heeft het sein gegeven: de arbeid begint weer. Geen paard en geen uniform — maar taf, glanzende Lyonse taf — langzaam groeiend op het geduldig weefgetouw. . . .

* * *

„Antoine!”

De werkmeester tikt hem op de schouder.

„Bij de patroon komen, terstond!”

„Bij m'sieur Cabrier? Waarom?”

De werkmeester haalt de schouders op.

„Ga maar gauw.”

Antoine verlaat zijn weefgetouw. Op de korte weg door de werkplaats naar het kleine kantoor van m'sieur Cabrier vraagt hij zich af, wat dit beduiden mag. Heeft het iets uitstaande met zijn verhaal in de schafttijd?

De kleine m'sieur Cabrier staat achter zijn lessenaar te schrijven. Haastig als altijd begint hij: „Antoine, je moet onmiddellijk naar het huis van pasteur Crochet gaan. Onmiddellijk.”

„Pasteur Crochet?” vraagt hij verwonderd. „Die ken ik niet. En waarom? En waar woont hij? En. . . .”

De kleine man heft bezwerend zijn hand.

„Niet zoveel vragen. Ik weet het ook niet. Ik weet alleen dat de meid van Crochet gekomen is met de boodschap, of ik je dadelijk naar zijn huis wou sturen. Dadelijk. Dus ga nu maar.”

Antoine staat verbluft.

„Hoe kent die mij dan?”

Zijn patroon wordt ongeduldig.

„Vraag het hem. Maar ga nu!”

„Waar woont hij?” durft Antoine nauwelijks nog vragen.

„Singel. — Maar de meid wacht in de gang. Ga maar vlug met haar mee.”

Reeds buigt hij zich weer over zijn brieven, beantwoordt nauwelijks Antoine's groet.

Op de gang vindt Antoine een boos-kijkende oude meid.

„Bê-jij 't?” vraagt ze kort.

„Ja — Antoine,” zegt hij.

„Fluks dan. 'k Ben temet al een uur uit m'n werk.”

Vlug stapt hij naast haar voort.

Honderd dingen zou hij haar willen vragen, maar haar gezicht staat op onweer.

Maar zijn nieuwsgierigheid wint het toch van zijn vrees.

„Wat — eh — is er eigenlijk?” begint hij.

Ze haalt onwillig haar schouders op.

„Zal dominee je wel zeggen.”

— Vreemd, hij kent verscheidene Franse predikanten in Amsterdam van naam. Maar Crochet? Die naam herinnert hij zich niet. . . . Maar ja, Amsterdam telt door al die vluchtelingen niet minder dan zestien Franse dominees. . . .

— Vertelde die meid nu maar eens wat. En de weg naar de Singel is nog zo lang.

Onwillekeurig versnelt hij zijn pas. Maar 't helpt niet veel: haar haast is groter dan de snelheid van haar tonnetjes-ronde lichaam. . . .

„Hoe wist pasteur Crochet dat ik bij Cabrier werkte?”

„Hâd-ie 't maar geweten,” moppert ze, „dan had ik geen dubbele reis hoeven te maken. Hij stuurde me naar koopman

De Graeff op de Keizersgracht, precies de verkeerde kant op. Daar zei'en ze, dat je bij Cabrier was."

Even gaan ze weer zwijgend.

„Is er soms — eh — soms, vlak voor je gestuurd werd iemand — een vreemdeling bij pasteur Crochet gekomen?"

In spanning ziet hij haar aan.

Wat duurt het lang eer ze antwoordt.

„Ja," knikt ze dan.

O, die waanzinnige hoop, die in z'n hart plotseling opvlamt: Papa? Maman?

Hoeveel ongelofelijke verhalen heeft hij van ontvluchte Hugenoten niet gehoord?

„Een man?" vraagt hij haastig. „Hij sprak Frans?"

„Dominee spreekt maar wat best Hollands," moppert ze.

„Anders bleef ik d'r niet. Al dat gekoeterwaal van die Fransen!"

„Maar — die man, wat sprak hij?"

„Hollands natuurlijk," zegt ze boos. „'k Deê 'm immers zelf open!"

— Hollands. . . . Papa sprak met maman altijd Frans, kende hoogstens een paar Hollandse zinnen en woorden. Maar — heeft hij die misschien juist gebruikt om die domme meid duidelijk te maken wat hij wenste. . . . ?

„Sprak hij — met — met accent?"

„Accent?" — Boos en vol onbegrip.

„Ja — kon je horen dat hij anders sprak dan — nou ja, dan jullie?"

„Jij spreekt zelf anders ook maar gek," zegt ze venijnig.

„Ja-ja — maar die man?"

„Nou — mm — ja, een beetje, ja, een beetje raar, hè. . . ."

„Was hij groot?"

„Oh," zucht ze, „wacht nou even, dan zie je 'm misschien zelf."

„Ja — toe nou, groot?"

„Bijster groot," zucht ze. „En blond van haar," voegt ze er trots op haar opmerkingsgave aan toe.

„Blond?”

— Maar papa is zwart, ravenzwart.

„Ja, blond. Rossig zo-gezeid.”

— Dat kan niet. Of — of een vermomming nog van zijn vlucht? Maar zou hij die dan in Holland zijn blijven dragen?

„We zijn er,” zucht ze, „hè-hè!”

* * *

Als Antoine in het studeervertrek van de Franse predikant wordt binnengelaten, weet hij onmiddellijk met zekerheid: Papa niet.

„Antoine de Montpacier-Marchenois?”

In onberispelijk Frans.

„Oui m’sieur,”¹⁾ zegt hij automatisch.

„Ik ben pasteur Crochet. — Je verstaat al wat Hollands?”

„Zeker m’sieur.”

„Dan spreken we, ten gerieve van mijn bezoeker, Hollands. — Welnu, mijnheer, ik zou zeggen: begint u dadelijk maar.”

Antoine ziet twee scherpe ogen op zich gevestigd. Wat bedremmeld schudt hij de lange man de hand.

„Je naam is dus Antoine,” zegt diens bronzen stem. „Da’s al één ding. — Nu een vreemde vraag: Bezit je een grijze reis-mantel?”

„Oui m’sieur,” zegt Antoine verbouwereerd.

„Ja meneer,” verbetert dominee Crochet lachend.

„Je kunt me die tonen?”

„Zeker meneer.”

„Je kwam ongeveer Juli van dit jaar in Amsterdam aan?”

Weer die scherpe ogen op hem gericht. Wat wil die man?

„Ja meneer. Einde Juli van dit jaar.”

„Uit Frankrijk?”

„Zeker meneer.”

„Nu m’n laatste vraag. Die beslist alles. Denk goed na.”

— Even wacht hij, terwijl z’n scherpe ogen Antoine vorSEND blijven aanzien.

1) oui m’sieur: ja mijnheer.

„Antwoord niet te snel. Er hangt veel van af. — Hoe heette de eerste predikant, die je op Nederlandse bodem ontmoette?” Antoine behoeft niet na te denken.

„Dominee Heurnius!”

Een zonnige lach glijdt over het gelaat van de grote man.

„Mijn goede vriend Heurnius,” zegt hij zacht. In zijn ogen twinkelt fijne spot.

„Welnu, jongeman, dan ben ik klaar. Je hebt me moeite genoeg gekost. Ik moest een jongeman uit Frankrijk zoeken, die naar Amsterdam ging en zijn weg nam door Staats-Brabant. Hij heette Antoine en droeg een grijze reismantel. Dat was all! Gelukkig wist men mij in Amsterdam wel Franse predikanten te noemen. En pasteur Crochet had een nauwkeurig bijgehouden lidmatenboek. Er stond slechts één Antoine in, die in Augustus was ingeschreven. Van een grijze reismantel stond er niets bij....” Weer twinkelt de fijne spot in zijn helle ogen.

„Maar genoeg gekout. Wacht eens.”

Hij opent een kleine reistas.

„Nu moet je eens zien, of je dit herkent.”

Op tafel legt hij een paar kleine zakjes. Hij opent er één.

Dominee Crochet buigt zich nieuwsgierig naar voren.

„Maman!” schreeuwt de jongen plotseling. „Die zijn van maman!”

In de palm van zijn hand ligt een zuivere smaragd. . . .

— Eens op een nacht heeft diezelfde steen gelegen in de eeltige hand van de tuinman van het Huis. Hoe duidelijk ziet hij alles weer voor zich!

„Het is goed, m'n jongen,” zegt de man heel zacht. „Als ze van je moeder zijn — wel, ik wens je geluk er mee.”

„Maman — leeft ze nog? U hebt haar gesproken?”

„O nee, nee. . . .” Hij schudt beslist het hoofd. „Nee, van je moeder weet ik niets. Jij bent die stenen. . . . ja, — kwijtgeraakt, hier, in de Nederlanden. Ze schijnen in je reismantel te hebben gezeten. Kan dat?”

— Zoals de verdwaalde reiziger in donkere nacht door een bliksemschicht plotseling een streek herkent, zó begrijpt

Antoine in één ogenblik wat er gebeurd is. De nacht van hun vlucht heeft maman aan die reismantel genaaid: ze heeft de stenen er in verborgen. Dáárom mochten de soldaten haar mantel tot geen prijs hebben. Dáárom liet ze hun de reiszak, die veel geld en sieraden bevatte, maar niet de veel kostbaarder stenen.

„Maar — maar, hoe komt u er dan nu aan?” moet hij vragen. De man staat op.

„Nu vraag je te veel. Mijn plicht heb ik gedaan. — Soms, m'n jongen, moet je in 't leven weten te zwijgen. Vraag me nu niet meer. Ik moet verder.”

„Maar — ik moet u toch belonen,” aarzelt Antoine.

De man schudt beslist het hoofd.

„Nu moet je tevreden zijn en alles zo laten. Niet te veel willen. Dat is beter, geloof me.”

„Ik weet uw naam niet eens.”

„Ook dat is goed. — Maar als je ooit de predikant Heurnius ontmoet, groet hem dan van Meester Anders.”

En weer blinken in z'n ogen fijne spotlichtjes.

* * *

Lang, heel lang spreekt Antoine na het bezoek van Meester Anders met de Franse predikant.

„Heel veel verstand heb ik er niet van, m'n jongen,” verklaart die, zich nu weer van het Frans bedienend. „Maar toch wel zoveel, dat ik weet dat je nu rijk, heel rijk bent. Wat wil je nu met die stenen? Je kunt ze toch maar niet zo bij je dragen?”

Onder het spreken heeft zich in Antoine's brein een plan gevormd.

„Luister, m'sieur. Ik wil die stenen verkopen. Ge weet, vele Hugenoten hebben geld gegeven om de vloot van Prins Willem de Derde uit te rusten. Hoe groter en sterker die vloot is, hoe meer kans op de overwinning. Ik wil mijn geld daarvoor geven. Het is het enige, wat ik voor Frankrijk doen kan. Het enige, wat misschien kan helpen, eens de vrijheid aan m'n ouders en zusjes en aan alle verdrukte Hugenoten te hergeven. Is er mooier bestemming voor dit geld denkbaar?”

Getroffen ziet de predikant, zelf balling, hem aan.

„God zegene je om dit voornemen, m'n jongen. — Maar,” zucht hij, „er zijn zoveel bezwaren: vinden je ouders het goed? Ben ik tegenover hen verantwoord? Mag jij zelf over dat geld beschikken? Heb je een voogd?”

Antoine zucht nu ook. Aan zulke bezwaren heeft hij niet gedacht.

De predikant ziet zijn grote teleurstelling.

„Komaan,” troost hij, „er is misschien wel een mouw aan te passen. Een van mijn ouderlingen is een notaris, die de Franse en Hollandse wetten goed kent. Hem zal ik om raad vragen. En ook is er onder mijn gemeenteleden een juwelier, die ik volkomen vertrouwen kan.”

„Wilt u alles regelen?”

„Ik zal je helpen. Ik moet er nog over denken, maar het lijkt me het beste, een gedeelte van het kapitaal voor jou of je familieleden vast te zetten,” meent de levenswijze predikant. „En als je dan de rest voor onze goede zaak wilt en mag schenken. . . .”

„Dominee,” zegt Antoine aarzelend.

„Ja, m'n jongen?”

„Dominee. . . . als u nu zorgt dat dit geld z'n bestemming krijgt, zou 't dan niet mogelijk zijn, dat ik mee mocht met de vloot — en straks misschien naar Frankrijk, als het oorlog wordt?”

Dominee Crochet kijkt bedenkelijk.

„Zie, daar heb ik als dominee weinig weet van. En je bent nog zo jong. . . . Maar — ik kan eens ergens m'n licht proberen op te steken. Maar weet je dan goed, waarvoor je je geld — misschien ook je bloed gaat geven?”

Antoine knikt slechts.

„Weet je, wat Prins Willem voor deze tocht op zijn vlaggen als spreuk voert?”

En Antoine antwoordt zacht: „Pro Religione et Libertate. Je maintiendrai.”¹⁾)

¹⁾ Voor Godsdienst en Vrijheid. Ik zal handhaven.

NASCHRIFT

„Ce tableau si navrant des suites odieuses de la persécution religieuse était-il authentique? Pouvait-il être accepté comme une peinture tristement fidèle de la vérité?

Ou bien n'était-ce qu'un roman destiné à exciter la pitié du lecteur en faveur d'un héros imaginaire?

... Mais ce qu'il est bon de rappeler dans tous les temps, ce sont ces leçons d'obéissance inébranlable à la conscience, de fidélité au devoir, d'esprit de sacrifice que, dans des jours d'épreuve, nos pères surent donner, avec tant de courage, à leurs descendants comme à ceux qui les persécutaient."

(Préface de la première édition de „Mémoires d'un Protestant, condamné aux Galères", MDCCLVII)

dat is:

Was dit tafreel, zo hartverscheurend door de afschuwelijke gevolgen van de godsdienst-vervolging, in overeenstemming met de werkelijkheid?

Kon het aanvaard worden als een schildering, droef, maar der waarheid getrouw?

Of was het slechts een verhaal bestemd om het medelijden van de lezer op te wekken ten gunste van een denkbeeldige held?

... Maar het is goed, te allen tijde in herinnering te brengen, deze lessen van onwankelbare gehoorzaamheid aan het geweten, van plichtsgetrouwheid, van opofferingsgezindheid, die onze vaders in dagen van beproeving met zoveel moed wisten te geven zowel aan hun nakomelingen als hun, die hen vervolgden. (Voorwoord bij de eerste uitgave van „Gedenkschriften van een Protestant, veroordeeld tot de galeien", 1757)

INHOUD

	Blz.
I. Een bange thuiskomst	7
II. „In naam van Zijne Allerchristelijkste Majesteit de Koning van Frankrijk....”	14
III. De ketting	25
IV. Met de vrijheid in zicht	31
V. Gescheiden	40
VI. Reddende snaren	46
VII. Gastvrij Holland?	54
VIII. In Amsterdam	64
IX. Meester Anders	74
X. Voor godsdienst en vrijheid	81